

Rebel

200 jaar aanspreken en uitvaart in Huizen

Steven Hagers

HaES
products

Rebel

Rebel

200 jaar aanspreken en uitvaart in Huizen

Steven Hagers

© 2015 Steven Hagers, De Bilt; Mijndert Rebel, Huizen en HaEs producties, De Bilt

NUR 680

Ontwerp omslag en binnenwerk: HaEs producties
www.haes-producties.nl

VOORWOORD

Rebel's Begrafenisonderneming bestaat in 2015 200 jaar. Een bijzonder lange tijd en bovenal nog steeds een familiebedrijf. Ik ben al de achtste generatie die ons mooie en dankbare beroep mag uitoefenen.

Zo'n bijzondere mijlpaal zet ook aan het denken. Hoe is onze voorvader eigenlijk er toe gekomen om dit beroep te gaan uitoefenen? En hoe is de uitvaartwereld in de loop der jaren veranderd? Van de laatste 40 jaar is wel veel bekend. Mijn vader, de zevende generatie, werkt al sinds 1972 in dit vak en weet dat zich goed te herinneren, maar daarvoor? Dat er veel veranderd is stond wel vast, wij heten dan nog wel een begrafenisonderneming, 200 jaar geleden bestond cremeren niet, maar tegenwoordig is ruim 60% van de uitvaarten in Nederland een crematie.

Veel informatie over vroeger tijden bleek er niet te zijn, daarom dit jubileumboek, als een stukje geschiedschrijving voor latere generaties. Er is onderzoek gedaan naar de oorsprong van het bedrijf met verrassende ontdekkingen en er is gekeken naar de algemene ontwikkelingen in het beroep. Daarmee is een mooi tijdsbeeld ontstaan van het beroep van aanspreker vanaf de begintijd tot aan de tegenwoordige uitvaart. Tot slot volgt er nog een stukje over de veranderingen in de (nabije) toekomst van de uitvaart in Nederland. Misschien dat de eventuele negende generatie daar over 50 jaar weer een boek mee kan vullen.

Ik wens u veel leesplezier.

Mijndert Rebel

Mijndert Rebel (achtste generatie) met achter hem Jan Rebel (zevende generatie) die dit jaar met zijn pensioen het stokje aan zijn zoon doorgeeft.

*Het beroep van de
aanspreker is al oud.
De afbeelding op de
gevelsteen hiernaast is
die van een zeventien-
de-eeuwse aanspreker.
De steen zit ingemet-
seld in de gevel van
Bloemstraat 12
in de Amsterdamse
Jordaan.*

INHOUD

<i>Voorwoord</i>	<i>5</i>
<i>Inhoud</i>	<i>7</i>
<i>Hoe het begon</i>	<i>9</i>
<i>Een kleine geschiedenis van de aanspreker</i>	<i>15</i>
<i>Van aanspreker naar uitvaartverzorger</i>	<i>20</i>
<i>Van uitvaartverzorger naar funeralplanner</i>	<i>32</i>
<i>Wel en wee van familie en firma</i>	<i>36</i>
<i>De toekomst van het uitvaartwezen</i>	<i>46</i>
<i>Verantwoording</i>	<i>52</i>

DE STAMBOOM VAN REBEL

De grondlegger van de firma Rebel is Meeuwis die naast zijn schilders- en glazenmakersbedrijf werkzaam was als begrafenisondernemer, zie ook het patent op de bladzijde hiernaast.

In de onderstaande familielijn is alleen de rechtstreekse afstamming van Meeuwis naar de huidige generatie aangegeven.

1. Meeuwis Rebel (9-8-1749* – ?)	x	Jannetje Lambertsdr. Boer (? – ?)
kinderen: Gerbert, Annetje, Gijsbertje en Lammert
	x	Gijsbertje van Kleef (? – ?)
kinderen: Johanna, Jannetje, Mijndert , Hendrik, Pieterannelletje
2. Mijndert Rebel (21-12-1800* – 2-8-1859)	x	Sophia Koenraadsdr. Snoek (12-4-1796 – 2-3-1876)
kinderen: Meeuwis, Koenraad, Thomas, Gijsbert , Gerbert, Johanna, Anna en Hendrik
3. Gijsbert Rebel (25-4-1835 – 14-7-1887)	x	Adriaantje Visser (? – ?)
kinderen: Mijndert , Gijsbert, Hendrik en Jan
4. Mijndert Rebel (2-4-1867 – 25-8-1927)	x	Gerritje Kerkmeester (25-2-1865 – 2-10-1943)
kinderen: Gijsbert, Pietertje, Adriaantje, Gijsbert , Hendrikje, Dirk, Sophia, Besseltje, Jan, Hendrikje, Aart, Mijndert, Gerritje en Anna
5. Gijsbert Rebel (3-4-1892 – 5-2-1963)	x	Klaasje Bout (28-1-1894 – 18-4-1974)
kinderen: Adriaantje, Jannetje, Mijndert , Hendrik, Gijsbert, Gerritje, Pietertje, Klaas, Anna, Aaltje, Dirk Jan en Besseltje
6. Mijndert Rebel (27-11-1919 – 17-4-2000)	x	Geertruida Speets (28-10-1920)
kinderen: Carla, Jan , Bep, Gerrie, Brigit en Trudie
7. Jan Rebel (1-3-1949)	x	Annetje Beugelaar (2-10-1948)
kinderen: Trudy, Dirk Jan, Mijndert , Gijsbert en Hein
8. Mijndert Rebel (7-2-1980)	x	Clarine Bakker (4-3-1984)
kinderen: Josephine en Thomas

* Deze datum is niet de geboortedatum, maar de datum van de doop. De geboortedatum is onbekend.

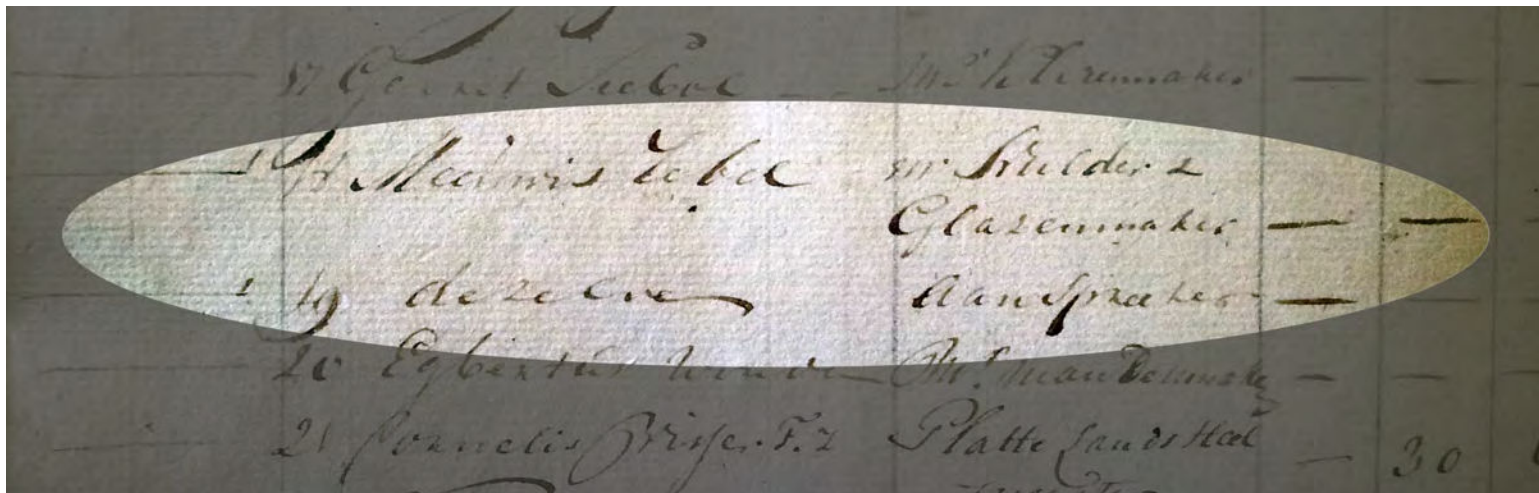
HOE HET BEGON

In het begin van de negentiende eeuw was Meeuwis Rebel schilder en glaszetter. Op een gegeven moment verwierf hij een licentie om ook als aanspreker te mogen werken. Hij ging dan in Huizen langs de deuren om zijn dorpsgenoten te vertellen wie er was overleden. Meeuwis was de eerste uit de familie die deze twee beroepen, van schilder annex glaszetter en aanspreker, combineerde. En zelfs de zevende generatie heeft die combinatie nog uitgevoerd. Pas nadat Jan, die dit jaar afscheid neemt, het stokje aan zijn zoon Mijndert heeft doorgegeven, komt aan die traditie definitief een einde. Mijndert is de eerste die alleen begrafenisondernemer is.

Het is geen toeval dat Meeuwis begon met aanspreken naast zijn andere werkzaamheden. Aan het begin van de negentiende eeuw begon er veel te veranderen op het gebied van sterven, rouwen en begraven.

Een van de factoren daarin was de Franse bezetting van 1806 tot 1813. Napoleon bracht nieuwe en vaak verfrissende opvattingen naar Nederland.

De cultureel antropoloog Jef de Jager noemt zeven houdingen in het Westen ten opzichte van de dood vanaf het midden van de middeleeuwen. Deze houdingen zijn chronologisch, maar overlappen elkaar gedeeltelijk: de *getemde dood*, de *eigen dood*, de *gestadige dood*, de *dood van de ander*, de *verboden of omgekeerde dood* en de *grote* en de *kleine dood*. De eerste vijf heeft hij overgenomen van de Franse historicus Philippe Ariès, maar omdat hij in 1984 stierf, heeft Ariès de stormachtige laatste ontwikkeling van de theatrale en emotievolle *grote dood* en de parallelle ontwikkeling van de *kleine dood* vanaf de jaren tachtig van de twintigste eeuw niet meer meegemaakt. Vandaar dat die een toevoeging van De Jager zijn. Binnen dit schema van houdingen ten opzichte van de

Patentverlening aan Meeuwis Rebel. Meeuwis is onder nummer 18 in geschreven als “Schilder en Glazenmaker”. Onder nummer 19 is “deze” ingeschreven als “Aanspreker”. Deze inschrijving in het register is van 1810, dus Meeuwis was al vijf jaar eerder dan altijd is aangenomen, aanspreker in Huizen.

2520
DECLARATOIR

van Aangering van LYKEN aan de Gequalificeerden van het Plaatselyk Bestuur,
ingevolge de NOTIFICATIE van den SECRETARIS VAN STAAT voor de
FINANTIEN, in dato 4 December 1805.

Ik Ondergetekende (*) *Meeuwis Rebel als Lykbezorger*

geve by deze kennis, en zulks ter voldoening aan het 24te Articul der Ordonnantie op
het Regt van Succesfie, alomme binnen het Bataafsch Gemeenebest in te vorderen, by
Hun Hoog Mogende gearresteerd den 4^{den} October 1805, dat *den 9 april 1807*

Overleden is *Beetje Metselaar*

Oud *circa 70 jaaren*

Gewoond hebbende *op de agter Gaan*

Gehuwd geweest, nalatende *geen* Kinderen of verdere Descendenten

_____ zonder Kinderen na te laten

_____ met Kind of Kinderen uit één of meerder Huwelyk.

Ongehuwd

(*) Hier in te vullen de
qualiteit van Lykbe-
zorger, of van de Toe-
zicht hebbende over de
Begraafnis in het Sterf-
huis &c.

Actum in *Sturen* den *13 april 1807*

Te AMSTERDAM, *Meeuwis Rebel*

by W. WYNANDS, Boekverkoper en Uitgever der Stads Publication, agter de
Beurs à 1 Stuiver.

Tot de invoering van de burgerlijke stand, omstreeks 1810, werd in de zogenoemde gaardersarchieven de registratie van de belasting op trouwen en begraven opgenomen.

Uit deze inschrijving in het gaardersarchief van 13 april 1807, blijkt dat Meeuwis Rebel al in dat jaar actief was als lijkbezorger.

dood, valt het begin van de firma Rebel min of meer samen met de vierde beleving, de *dood van de ander*. In het begin was de dood iets dat bij het leven hoorde. Het sterven gebeurde in familiekring en werd lijdzaam aanvaard. Vaak was er wel een grote explosie van rouw met weeklagen, openkrabben van het gezicht, haren uitrukken en kleren scheuren. Maar die rouw duurde niet lang en al gauw ging het gewone leven verder. Hiermee was de dood 'getemd'. De dode werd niet opgebaard en in slechts een lijkwade ter aarde besteld. Overigens werd er in Europa voor de komst van het Christendom uitsluitend gecremeerd. Karel de Grote verbood in 785 het cremeren. Begra-

Als onderdeel van de festiviteiten rond het 200-jarig bestaan van *Rebel's Begrafenisonderneming* organiseerde Rebel op 11 april 2015 een uitvaartoptocht waarin alle middelen van vervoer, van koetsen tot fietsen bij uitvaarten van de twintigste eeuw tot heden gebruikt werden. Op deze en de volgende pagina's staan foto's van deze historische optocht.

ven paste ook beter bij de kerkelijke leer waarbij God terugkeert op de Dag des Oordeels om de zielen van

de overledenen te herenigen met hun lichaam. De gewoonte om graven na verloop van tijd te ruimen en de restanten in een knekelhuis tentoon te stellen, lijkt daarmee in strijd. Bij joden en moslims gebeurt dat immers niet, daar blijven de graven onaangeroerd wachten op de wederopstanding.

De beleving van de getemde dood bleef voortbestaan onder de massa van de Europese bevolking tot de negentiende eeuw, maar vanaf ongeveer het jaar 1000 veranderde de kijk op de dood bij de elite. Onder de rijken groeide het besef van de eigen identiteit. Het beeld van Magere Hein die zich in een toestand van ontbinding met zijn zeis op de levenden stort, ontstond. Deze is veelvuldig terug te vinden op afbeeldingen van 'dodendansen' in kerken en op zerken. Met dat beeld hangt ook de spreuk *memento mori* samen, 'gedenk te sterven' of wat vrijer vertaald 'bedenk dat u sterfelijk bent'. Deze beleving haalde het Laatste Oordeel als het ware naar voren, van het Einde der Tijden naar het moment van het sterven van het individu. De beleving van het sterven werd dus individualistischer, maar ook heviger en intenser. Als troost voor de confrontatie met het brute en abrupte einde aan het leven, ontstond in de christelijke visie de idee van het Vagevuur, waarin de zondaars die berouw toonden, gelouterd konden worden voor ze in de Hemel werden opgenomen. Het angstaanjagende beeld van de Hel was voor zondaars daarmee niet het enige vooruitzicht meer.

De beleving van de 'eigen dood' ging gepaard met een uitbreiding van de rituelen rondom sterven en begraven. Net als bij de oude Egyptenaren werden de graven persoonlijker en het afscheid uitgebreider. Ook deed in de veertiende eeuw de doods-kist zijn intrede, hoewel die pas drie eeuwen later algemeen werd. De beleving van de 'eigen dood' bleef tot in de achttiende eeuw floreren, hoewel het *memento mori* in de Renaissance werd vervangen door het *carpe diem* 'pluk de dag'. De grote barokke graftombes uit het zuidelijke en katholieke Europa ontbreken grotendeels in Nederland, met als belangrijke uitzonderingen de praalgraven voor Willem van Oranje in de Delftse en voor Michiel de Ruyter in de Amsterdamse Nieuwe Kerk. Van de gewoonte om in de kerk te begraven, stamt de uitdrukking 'rijke stinkerd'. Deze moet heel letterlijk worden genomen. Aangezien het moeilijk was om de graven hermetisch af te sluiten, was de stank van een net niet meer vers lijk – zeker op warme dagen – vaak niet te harden. In 1798, dus net voor de Franse tijd, werden de rouwborden verboden. Deze borden van

minstens een meter hoog, waarop familiewapens van de overleden gelovigen prijkten, waren een paar eeuwen daarvoor in zwang gekomen.

De Reformatie kenmerkte zich onder andere als een reactie op de idee van het Vagevuur en de daaruit voortgevloeide aflatenhandel. De protestanten wazen bovendien de biecht af en zij geloofden ook niet dat de doop de erfzonde wegnam. Hierdoor werd de dood geen eenmalige gebeurtenis aan het eind van het leven, maar was het hele leven een gedurig stervensproces: de 'gestadige dood'. Het sterven zelf was in die beleving minder dramatisch, het was een bevrijding uit het aardse tranendal. De dood werd het tegendeel van het leven en de vertrouwdeheid verdween. De elite werd weer in eenvoudige graven gelegd en Magere Hein veranderde van een rottend kadaver in een schoon en blinkend skelet.

Het begrafenisritueel werd steeds soberder, de dodenwake en lijkrede verdwenen evenals het luiden van kerkklokken en het symbolische schepje zand. En het

allerbelangrijkste, er mocht bij de protestanten niet voor het zielenheil van de overledene worden gebeden, immers God bepaalde zelf wie naar de hemel ging.

De 'gestadige dood' van de Calvinisten ging een groot deel van de burgerij te ver. Deze verzette zich tegen de sobere en onpersoonlijke beleving, waarmee ze zich niet kon verenigen. Het hoogste ideaal van deze burgers was het kameraadschappelijk huwelijk en de zorg voor de kinderen. Voor hen ging het niet meer om de 'eigen dood', maar om de angst voor hun geliefden – dus de 'dood van de ander' – die zij dreigden te verliezen. Rond het sterfbed bleef de stervende de centrale figuur, maar al lang voor hij overleden was, beklagden familie en vrienden hartstochtelijk zijn lot en daardoor kwam het zwaartepunt van het sterven bij hen te liggen. Ook de rouw daarna was groots en men hield niet langer meer vast aan de gebruikelijke perioden van rouw. Mensen bleven soms eindeloos rouwen over het verlies van een geliefde; koningin Victoria van Engeland ging zelfs zo ver dat zij tiental-

len jaren iedere dag een ontbijt naar de kamer van haar overleden man Albert liet brengen en zijn kleren klaarleggen. Van de haren van de overledenen werden tijdens lange avonden ingewikkelde werkstukjes gevlochten. Er werden gipsafgietsels van de handen en het gezicht gemaakt en de doodsportretten die men bij zich droeg, concentreerden zich op de 'mooie dode' zelf, terwijl doden zelden mooi zijn. Deze beleving van de dood wordt mooi geïllustreerd in een klaagzang van de beroemde

dichter Hiëronimus van Alphen. Hier een korte strofe uit dit lange gedicht.

Een belangrijke verandering die rond 1800 door de Franse bezetter werd ingevoerd, was dat er niet meer in de kerk mocht worden begraven. Toch hield dat in Nederland niet lang stand. Na 1815 werd het voorschrift veelvuldig aan de laars gelapt en zelfs een Koninklijk Besluit uit 1826 kon hierin niet volledig verandering brengen. Pas in 1865 was in Nederland het begraven in de kerk definitief voorbij. In Huizen werd al in 1830 de begraafplaats buiten de toenmalige dorpskern in gebruik genomen. Sinds dat jaar is het begraven in en

rond de oude kerk voorbij. Ook in deze tijd ontstonden de begraafplaatsen verder van de kerk af. Volgens het-

zelfde Koninklijk Besluit mochten gemeenten met meer dan duizend inwoners niet langer binnen de bebouwde kom begraven.

Dit was het klimaat in Nederland waarin Meeuwis Rebel als aanspreker begon. Wanneer was dat precies? Lange tijd is gezegd 1815, maar een precieze datum was niet te

geven. Dat jaartal staat ook op de gevel van de nieuwbouw. Nu blijkt dat Meeuwis al in 1810 een eerste licentie kreeg, maar zoals het zo vaak gaat met dingen die heel lang geleden zijn, het is moeilijk te zeggen

hoe het precies zat. En de traditie wil ook wat, dus houden we 1815 aan als het begin van het bedrijf van Rebel. Dat valt mooi samen met het begin van het Koninkrijk der Nederlanden.

In het volgende hoofdstuk schetsen we een beeld van wat de rol van de aanspreker in de negentiende eeuw nu precies was. In de negentiende eeuw verschilde die namelijk nogal van de vroege twintigste eeuw en zeker na de Tweede Wereldoorlog veranderde die rol drastisch.

*Uit: Mijne aandoeningen bij het graf van mijne
beminde echtgenoot, vrouwe Johanna Maria van Goens*

*Waarom treft ééne pijn niet beide de echtgenooten?
Helaas! de dood sleepte eerst mij levend bij haar graf,
En stiet mij toen terug om 't hartzeer te vergrooten.
O korte huwlijksvreugd, zoo ras met smart bekroond!
Wat hebt ge, o wereld! dat ik verder zou verkiezen;
'k Veracht eene aarde, daar mijn liefste niet meer woont;
Wat kan een tortel, die haar gade mist, verliezen?*

Hiëronimus van Alphen

EEN KLEINE GESCHIEDENIS VAN DE AANSPREKER

Een lastig beroep is het wel, aanspreker. In vroeger dagen misschien nog wel meer dan tegenwoordig. Waarschijnlijk is het moeilijk een ander beroep te vinden waarvoor zo veel synoniemen bestaan. Zo wordt een aanspreker ook wel 'nodiger' genoemd, en 'boodschapper' of 'leedaanzegger'. Dat zijn dan nog de neutrale termen, want er is ook een reeks van minder aardige benamingen: 'doodbidder', 'lijkbidder', 'groefbidder' en 'dodenverklikker'.

En wat te denken van 'kraai' of 'raaf', benamingen die zijn geïnspireerd op het uiterlijk van de aanspreker in zijn zwarte kleding, of 'schroevendraaier' dat weer is geïnspireerd op zijn taak van het dichtschroeven van de kist. Ook werd de aanspreker met de naam 'Achilles' aangeduid. Deze Griekse held stond wel synoniem voor iemand die snel loopt; de aansprekers moesten immers "in het zweet huns aanschijns door de stad draven". Een nog minder vlijende titel is die van 'ogendief'. In het boek *Nederlanders door Nederlanders geschetst* uit 1842 geeft een zekere H.H. Hageman Jr. (1813-1850) een weinig subtiel verklaring voor deze naam: "als uitvloeisel van zijne kraaijen- en ravenkwalliteit, omdat die beestjes liefst oogen uitpikken." In dit boek wordt door verschillende auteurs een ironische kijk gepresenteerd op 22 "typisch" Nederlandse instellingen en beroepen, variërend van *De Amsterdamse Kermis* en *Een Departement der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* tot *De Kruijer* en *De Koopman*. Dat tussen deze schetsen die van *De Aanspreker* misschien wel de meest ironische is, is veelbetekenend.

Jan Petit, Hagemans aanspreker, is een Amsterdammer en je mag verwachten dat het beroep van aanspreker in een grote stad als Amsterdam anders was

dan in een stadje als Huizen. In Amsterdam vond er zelfs in 1696 een groot oproer plaats naar aanleiding van maatregelen van het stadsbestuur dat het beroep aan banden wilde leggen. De Amsterdamse burgemeesters besloten om het aantal officiële aansprekers en dragers te beperken. Van de ongeveer 300 vrije aansprekers bleven er maar 72 over die onder toezicht van vier commissarissen kwamen te staan. Wat er niet bij verteld werd, was dat het voor de stad een aardige inkomstenbron zou betekenen en de burgemeesters kregen op die manier een aantal banen

te verdelen onder hun eigen relaties. Niet zo verwonderlijk dus dat de aansprekers in opstand kwamen. Ze wisten de lagere klassen aan te zetten tot een oproer. Ze verspreidden het gerucht dat de armen voortaan bij hun dood als oud vuil behandeld zouden worden. Er zou geen vrije keuze meer zijn en de doden mochten alleen nog door de officiële door de stad aangestelde aansprekers worden begraven. Op hun beurt werden de armen door de opstandige aansprekers misbruikt, want het voorstel van de burgemeesters behelsde eigenlijk dat de armen gratis zouden worden begraven.

Toch zullen een aantal van de beelden die Hageman schetst niet alleen voor Amsterdam hebben gegolden. Die grote hoeveelheid benamingen geeft al aan dat het beroep beladen is. En die beladenheid heeft natuurlijk alles te maken met de dood; de mensen zien de aanspreker liever hun deur voorbij gaan. Begrijpelijk, maar niet helemaal terecht, want de aanspreker – of beter met zijn moderne benaming – de begrafenisondernemer ontlast de familie van een overledene en brengt daarmee ook troost.

De naam ‘aanspreker’ komt oorspronkelijk bij de gilden vandaan. De gildeknecht trad op als de aanspreker voor zijn gilde. Hij liep voor de baar uit als leider van de rouwstoet. Bij het verdwijnen van de gilden gingen andere mensen het werk doen.

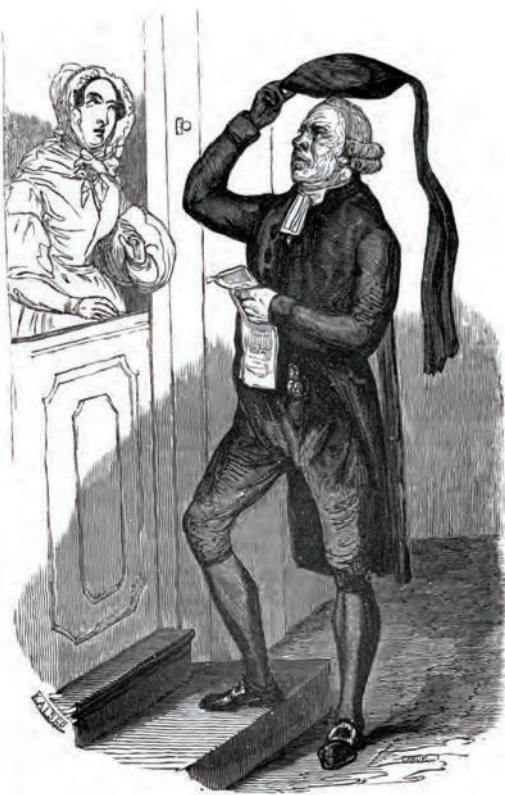
Hageman is niet de enige in de negentiende eeuw die in een schets de rol van de aanspreker beschrijft. Jacob van Lennep (1802-1868), een van de belangrijkste Nederlandse schrijvers van de eerste helft van de negentiende eeuw, leverde – toevallig slechts één jaar eerder in 1841 – een bijdrage aan *De Nederlanden: karakterschetsen, kleederdragten, houding en voorkomen van verschillende standen* met illustraties van ene Henry Brown. De gravure die Brown van de aan-

spreker maakte duikt gedurende de hele verdere negentiende eeuw regelmatig op in allerlei publicaties waarin een aanspreker voorkomt. Uiteraard siert deze oeraanspreker ook dit boek. De aanspreker van Van Lennep is wel wat minder ironisch neergezet, maar ook deze komt er bij hem niet heel best vanaf. Dat ligt anders bij de aanspreker die Justus van Maurik (1846-1904) in twee van zijn boeken schildert, *Burgerluidjes* uit 1884 en *Toen ik nog jong was* uit 1887. Van Mau-

Gravure van Henry Brown bij de *De aanspreker* van Jacob van Lennep in *De Nederlanden: karakterschetsen, kleederdragten, houding en voorkomen van verschillende standen*.

rik was een Amsterdamse sigarenfabrikant en daar bij een geliefd schrijver die grote faam verwierf met zijn geestige schilderijen van (vooral Amsterdamse) volkstypes. De Gerrit Kraai van Van Maurik is veel levensechter en geloofwaardiger dan zijn voorgangers bij Hageman en Van Lennep. Maar met deze drie auteurs is het beeld van de aanspreker van de negentiende eeuw, dus zeg maar van de eerste eeuw van het bestaan van de firma Rebel, wel gedekt.

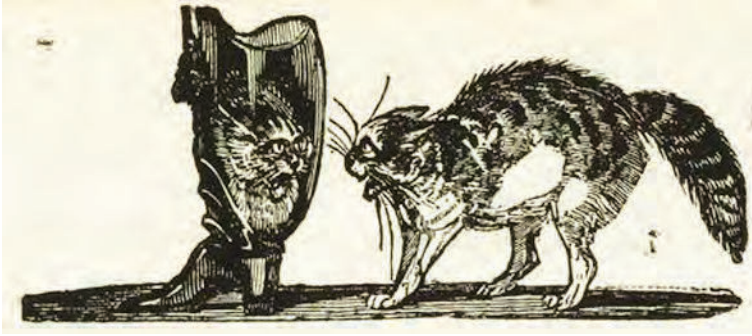

Gravure van J.W. Kaiser bij de De aanspreker van H.H. Hageman in Nederlanders door Nederlanders geschetst.

Jammer blijft het dat de bovengenoemde drie auteurs alleen een beeld van Amsterdam hebben gegeven. De situatie in Huizen zal daar wel aanzienlijk van hebben afgeweken. Toch is het heel leerzaam om de negentiende-eeuwse, Amsterdamse aanspreker eens wat nader te bekijken, want er zal toch wel enige overlap zijn geweest.

Om te beginnen: hoe liep de aanspreker erbij? Grappig is het om te merken dat het uiterlijk van de aanspreker eigenlijk altijd ouderwets is geweest, in welke tijd dan ook. Niettemin gaat de aanspreker wel met de mode mee, zij het met een vertraging van zo'n vijftig, zestig of soms zelfs wel zeventig jaar. Op een prent van J.W. Kaiser bij de schets van Hageman uit 1842 draagt de aanspreker kleding die zo uit de achttiende eeuw lijkt te komen.

De Jan Petit die Hageman beschrijft, ging altijd onberispelijk gekleed in een geklede jas, een zogenoemde rok, met daaronder een zwart zijden of soms lakens vest, een smetteloos witte halsdoek en dito overhemd en een gesteven bef. Zijn ouderwetse kniebroek was vanzelfsprekend ook zwart en onder de knieën gesloten met zilveren gespen. Zijn welgevormde kuiten werden geaccentueerd door zwarte zijden kousen. De voeten gestoken in goed gepoetste schoenen, deze ook met zilveren gespen getooid. De schoenen waren zo blinkend opgewreven, schreef Hageman, dat een kat tegen zijn eigen spiegelbeeld daarin zou gaan blazen, net als in de advertentie voor "Warren's schoensmeer". Het achttiende-eeuwse aan het uiterlijk van aanspreker Petit werd nog benadrukt door de wit gepoederde 'sneeuwreine' pruik met regelmatige dubbele krul onder de driekante, 'would be' dominees-teek. De pruik was voor mannen in 1842 zeker al zo'n vijftig jaar uit de mode. De steek was tenslotte met een lange wuivende lamfer, een sluier van fijn gaas, versierd.

De kat die tegen zijn eigen spiegelbeeld blaast uit de advertentie voor Warren's schoensmeer.

Het was dan ook geen wonder dat de zo ouderwets uitgedoste aanspreker regelmatig het middelpunt van de plagerijen van straatjongens werd. Jan Petit behield daarbij echter zijn waardigheid, wat volgens Hageman van andere aansprekers niet gezegd kon worden. Deze liepen er dan ook niet zo perfect gekleed als Jan Petit bij. Vaak had de zwarte rok door het vele schuieren een vale rode glans gekregen en maakten zij een shabby indruk.

Over de taken van de aanspreker zijn de drie auteurs het over het algemeen wel eens. In de eerste plaats is dat het aanzeggen van een overlijden door langs de deuren te gaan en te vertellen wie er overleden is. Een andere taak is om het hele gebeuren rond de begrafenis te regelen, dus het inhuren van de dragers, de delvers en de catering. Op die punten verschilt de rol van de aansprekers in Amsterdam dus niet wezenlijk van die in Huizen. Toch kan je waarschijnlijk wel stellen dat in de loop van de negentiende eeuw de taak meer en meer verschoof van aanspreker – hij die de overlijdens bekend maakt – pur sang, naar die van de moderne begrafenisondernemer. Naast het ambt van aanspreker beoefenden de meesten ook nog een andere stiel. Zo was Gerrit Kraai barbier en hij runde bo-

vendien een rouwwinkel, waar alle benodigdheden voor de uitvaart gehuurd konden worden. Als de andere beroepen die de aansprekers erbij beoefenden, of waarnaast ze het aanspreken beoefenden, noemt Hageman, kleermaker, poelier, behanger, schilder. Duidelijk is dus wel dat aanspreker niet een zelfstandig ambacht was, maar een betrekking die men naast zijn reguliere beroep uitoefende. Geheel in lijn dus met de invulling door de opeenvolgende leden van de familie Rebel. Wat bij de familie Rebel wel anders is dan bij de meeste aansprekers, is dat zoons zelden hun vader opvolgen in hun ambacht. Dat althans stelt Hageman in de laatste alinea van zijn schets: “...zij worden liever alles anders, dan hun vader geweest is.”

Het uiterlijk van de aanspreker veranderde wel met de tijd, alleen liep die verandering een stuk achter op de tijd, zoals gezegd zo’n vijftig tot zeventig jaar. Dat Hageman de aanspreker vrij accuraat heeft beschreven en Kaiser hem afgebeeld, blijkt wel uit de foto van een aanspreker in “oud kostuum” zoals die in het

boek van Van Maurik is afgedrukt. Deze foto moet uiteraard van later dan 1840 zijn en is waarschijnlijk ergens rond 1860 gemaakt. Wat hier echt anders is, is dat de pruik verdwenen is. Het hoofddeksel is niet heel goed te herkennen, maar lijkt toch wel op de driekante steek van Hageman en de lamfer is ook aanwezig. Overigens werd de driekante steek in Huizen nog tot de Tweede Wereldoorlog gedragen. Van Maurik heeft nog een foto, deze is van een aanspreker in "nieuw kostuum".

Foto's van aansprekers in de boeken van Van Maurik. Links in "oud kostuum" en rechts in het "nieuwe kostuum".

Deze foto moet dan wel van rond 1880 zijn. Dit kostuum met een lange geklede jas lijkt al veel op de tegenwoordige outfit van de begrafenisondernemer, maar toch zijn er aanzienlijke verschillen. De jas is getailleerd en heeft een kleine opstaande boord in plaats van een kraag met brede revers. Op de schouders zitten tressen en vanaf de schouder loopt een hele rits knopen aan de voorkant. De hoge hoed of kachelpijp is ook wat anders van vorm dan wat tegenwoordig gedragen wordt, hoewel deze is in Huizen nog steeds zwart is. Maar het meest opvallende verschil, althans voor de negentiende-eeuwer, is de lange broek in plaats van de oude kniebroek en zijden kousen. Van Maurik steekt de draak met deze 'protserige' kledij in vergelijking met die van de decennia daarvoor, die

gewoon 'chic' te noemen was. "Welk een vandalisme! de kuitbroek, de glorie van alle gezette of gevulde aansprekers, te doen plaats maken voor een nuchtere langpijp, zooals iedereen, zelfs de opperman of scharenslipper, draagt." Ook het gemis van de bef moet het bij hem ontgelden: "Ik begrijp maar niet, dat er nog een mensch op aarde gevonden wordt, die door een man zonder bef wil begraven worden."

Hoe de aanspreker er in de negentiende eeuw uitzag en wat zijn rol was, is wel redelijk goed

te achterhalen. Maar hoe het er precies in een sterfhuis aan toe ging, is veel lastiger te ontdekken. In het eerste hoofdstuk werd het begin van de negentiende eeuw in verband gebracht met de houding ten opzichte van de dood als de 'dood van de ander'. Deze beleving van de dood heeft waarschijnlijk ook in Huizen in de negentiende eeuw gegolden, want uit verhalen van mensen die de rituelen rond de dood en het begraven uit het begin van de twintigste eeuw nog hebben meegemaakt, kunnen we afleiden dat de beleving toen sterk op die van de dood van de ander' leek. In het volgende hoofdstuk zullen we de handelingen rond sterven, rouwen en begraven onder de loep nemen.

VAN AANSPREKER NAAR UITVAARTVERZORGER

De beleving van de 'dood van de ander' die in de negentiende eeuw onder de stadse burgerij op kwam, was natuurlijk hyperromantisch. De plattelandsbevolking had niet alleen geen tijd voor deze beleving van de dood, maar deze sloot ook niet geheel aan op de kijk van boeren en buitenlui. Voor hen was de dood als vooruitzicht niet heel erg schrikwekkend, maar hij baarde als verschijnsel wel onrust. Het openbare karakter was er nog, maar het vertrouwde karakter van de 'getemde dood' was wel verdwenen. De plattelandsbevolking bereidde zich al lange tijd van te voren en heel gedegen voor op de dood. Zwarte doods-kleden werden als huwelijksgeschenk gegeven – in de Alblasserwaard kregen meisjes zelfs twee kleden mee bij hun trouwen, een groot voor zichzelf en een klein voor een eventueel dood kind. Ook werd wel het nachthemd van de eerste huwelijksnacht in de linnenkast bewaard om later lijkwade te worden. En Mijndert (achtste generatie) vertelt dat het in Huizen tot het midden van de jaren negentig gebruikelijk

was, dat er een nieuw nachthemd in de verpakking in de kast klaar lag om te dragen na het overlijden. Bij boeren lagen op zolder meestal de planken voor de doods-kist al klaar. Boerderijen in Noord-Holland en Friesland hadden vaak een speciale deur die alleen gebruikt werd voor huwelijken en begrafenissen. De verschillen in de beleving van de dood bij de verschillende religies, was groot. Katholieken vonden troost in de laatste sacramenten: de biecht, de heilige communie en het heilig oliesel. Hierdoor konden ze de dood in vreedzaamheid tegemoet zien. Protestanten, met name zij die in de predestinatie geloofden, kenden zulke geruststellende rituelen niet. Zij hadden het in hun laatste uren zwaar, zelfs wanneer ze voorbeeldig geleefd hadden. Hierdoor gedroegen protestanten zich uiterst nuchter aan het sterfbed; er werd uit de bijbel gelezen en na het uitblazen van de laatste adem, constateerde men eenvoudig dat de Heer zijn wil gedaan had.

Veel van de rituelen die na het sterven volgden, hadden een animistische, voorchristelijke herkomst. Ondanks dat volgens het christelijk geloof de ziel van een overledene direct ten hemel stijgt of ter helle vaart, stelde het volksgeloof dat deze nog een tijdje bij het stoffelijk overschot verbleef. De ziel zou terug willen keren in het lichaam of de zielen van de nabestaanden willen meevoeren. Om dat te beletten, sloot men de ogen en mond van de gestorvene, men zette de deuren en ramen open. Men dekte spiegels af met een doek, want een spiegel geeft iemands ziel weer en die kan dan door de ziel van de overledene

worden meegelokt. Om de tijd op een dwaalspoor te zetten, zette men de klokken stil. Ten slotte deed men de gordijnen dicht, luiken werden gesloten of daarentegen weggehaald en ook de naaste burens deden dat. Deze rituelen van animistische oorsprong werden gerationaliseerd en zouden juist onder het mom van hygiëne, esthetiek of uiting van rouw en tijdelijke verwerping van de wereld plaatsvinden.

Deze gebruiken waren ook in Huizen aan het begin van de twintigste eeuw in zwang. Het is veelzeggend dat eigenlijk geen van de geïnterviewden over de vooroorlogse praktijk in Huizen, wist te vertellen wat de idee achter de bovengenoemde gebruiken was. “Dat was voor de rouw; dan kon je zien dat daar iemand overleden was,” luidde het antwoord op de vraag waarom de luiken gesloten werden, de spiegels afgedekt en de klokken stilgezet.

Vaak moesten de directe familieleden zich bij de voorbereidingen op de achtergrond houden. Eigen familie mocht je niet ten grave dragen, want anders dreigde zielenwraak. Ook voor Huizen gold, dat het sterven de hele gemeenschap aanging. De burens hielpen zo nodig bij de verpleging en in ieder geval bij het opbaren en afscheid nemen werden naast het sterfhuis zelf, ook de buurhuizen gebruikt.

In het begin van de twintigste eeuw was het in Huizen zo, dat als er iemand gestorven was, de aanspreker in actie kwam – op de manier zoals in hoofdstuk 2 beschreven. Er liepen in de eerste decennia van de vorige eeuw vele aansprekers rond en voor een groot aantal van hen, regelde Rebel de administratie. Daarmee was Rebel dus niet enkel een aanspreker, maar tevens werkgever: de kern van de latere begrafenisonderneming. Niettemin had Gijsbert Rebel – de opa van Jan – ook nog steeds

een schildersbedrijf, dat eigenlijk lucratiever was dan het aanspreken. Met aanspreken verdiende hij slechts een rijksdaalder, terwijl het schilderen drie gulden vijftig in dezelfde tijd opleverde.

Huizen was opgedeeld in vier wijken. Eén wijk deed Gijsbert Rebel (vijfde generatie), de tweede werd gedaan door Aart de broer van Gijsbert, de derde was voor Gijsbert, een neef en naamgenoot van de eerste, en Joost van Amstel had de zuidwijk als werkterrein. Als er iemand overleden was, verzocht de familie om het dorp op de hoogte te brengen van het overlijden, en dan gingen de aansprekers op stap. Er waren drie categorieën, voor de welgestelden droeg de aanspreker zilveren tressen, voor de minder welgestelden waren de tressen grijs en voor de armen zwart. Echte armenbegravenissen van gemeentewege kwamen in Huizen eigenlijk niet voor, vertelde mevrouw Rebel-Speets, de moeder van Jan. “Er was altijd wel iemand die de kosten op zich nam. De overledene kon dan bijgelegd worden in het graf van een oom of tante.” En er waren meer verschillen; voor de welgestelden gingen de aansprekers ook “vrômverzeuken”, ‘weer-

om verzoeken' oftewel opnieuw uitnodigen, dit maal voor de koffie en thee na afloop van de plechtigheid. Het vrômverzeuken was twee of drie dagen later. Mevrouw Molenaar-van Amstel herinnert zich: "Vader sprak dan deze boodschap uit: 'Maandag wordt u uitgenodigd deel te nemen aan de teraardebestelling van die en die.' Dat klopt niet zei ik dan, maandag is het al gebeurd. Je wordt nu uitgenodigd om er maandag bij te zijn."

Het aanzeggen van een begrafenis duurde zo'n zes uur, mevrouw Molenaar-van Amstel weet het nog precies, want het was voor haar de gelegenheid dat ze met haar vriendin kon gaan zwemmen: "Meisjes mochten vroeger niet zwemmen, maar mijn moeder was wat progressiever ingesteld. Ze zei dan tegen me als mijn vader aan het aanspreken was: 'Zorg dat je binnen zes uur terug bent.' En dan konden we naar het zwembad in Naarden gaan."

De zes uur die de aanspreker over zijn wijk deed, gingen hem ook niet altijd in de koude kleren zitten. Gijsbert Rebel had slechte benen; het kwam wel voor dat hij na een lange dag thuis kwam en als er dan een overlijden was, moest hij weer op stap. Maar ja, kaarten werden er in die tijd nog niet verstuurd. Soms had je als aanspreker geluk en kon je een aantal huizen tegelijk bedienen. De gewoonte was om aan te kloppen of "Volk!" te roepen en te wachten tot iedereen aan de deur was gekomen. Dan sprak de aanspreker op plechtige toon: "Namens de familie wordt bekend gemaakt dat die en die is overleden, de echtgenoot van die en die. Hij wordt dan en dan begraven." Soms werd dan de aanspreker nog even binnen genood voor een glaasje voordat hij naar het volgende huis ging. De vader van mevrouw Molenaar-van Amstel had trouwens wat minder geluk met zijn wijk, want de zuidkant was een beetje een armoedige buurt: "Dan kwam hij altijd met vlooiën thuis en moest hij

zich in de schuur uitkleden. Hij maakte ook wel van tevoren zijn broekspijpen nat."

De mensen werden thuis opgebaard, er waren tot ver na de Tweede Wereldoorlog nog geen uitvaartcentra. En dan moest er een kist komen, natuurlijk. Ook die was niet zomaar voorhanden. Die moest speciaal door een timmerman gemaakt worden. Daartoe kwam hij in het sterfhuis de maat nemen. De timmerman die

Gijsbert Rebel in vol ornaat. Circa 1935.

voor Rebel werkte was Kees Vos en na hem later Hannes Barmiento. Alleen als iemand in het ziekenhuis was overleden, ging Vos met zijn maatlat onder de arm daarnaartoe. Meestal was om vijf uur de kist wel klaar, maar dan moest hij nog zwart gemaakt worden. Dat gebeurde met een sneldrogende spiritusvernis. Althans de vuren kisten werden zwart gemaakt, de eiken kisten niet. Voor het eten werd dan de eerste laag aangebracht en na het eten de tweede. Als de kist

droog was, werd hij op een handkar geladen en dan was het in het donker op naar het sterfhuis. De kist bleef tot de begrafenis in het sterfhuis, meestal midden in de woonkamer. De kist werd van binnen bekleed met papier. "Anders dan de kist waren de doodshemden gewoon voorradig," mevrouw Rebel-Speets vertelt het een beetje verbaasd. Er werd in de tijd voor de oorlog nog niet in kostuums begraven. De kist en het doodskleed waren eenvoudig.

Een begrafenisstoet in het begin van de twintigste eeuw.

Het afleggen gebeurde aanvankelijk door de burens. Immers de directe familie mocht zich niet met de voorbereidingen bemoeien, maar later gebeurde dat door de familieleden van Rebel. De mannen werden door mannen afgelegd en de vrouwen door vrouwen, zo waren Bep en Carla, twee zussen van Jan, ook bij het bedrijf betrokken. Tegenwoordig wordt die strikte scheiding niet meer aangehouden.

De overledene

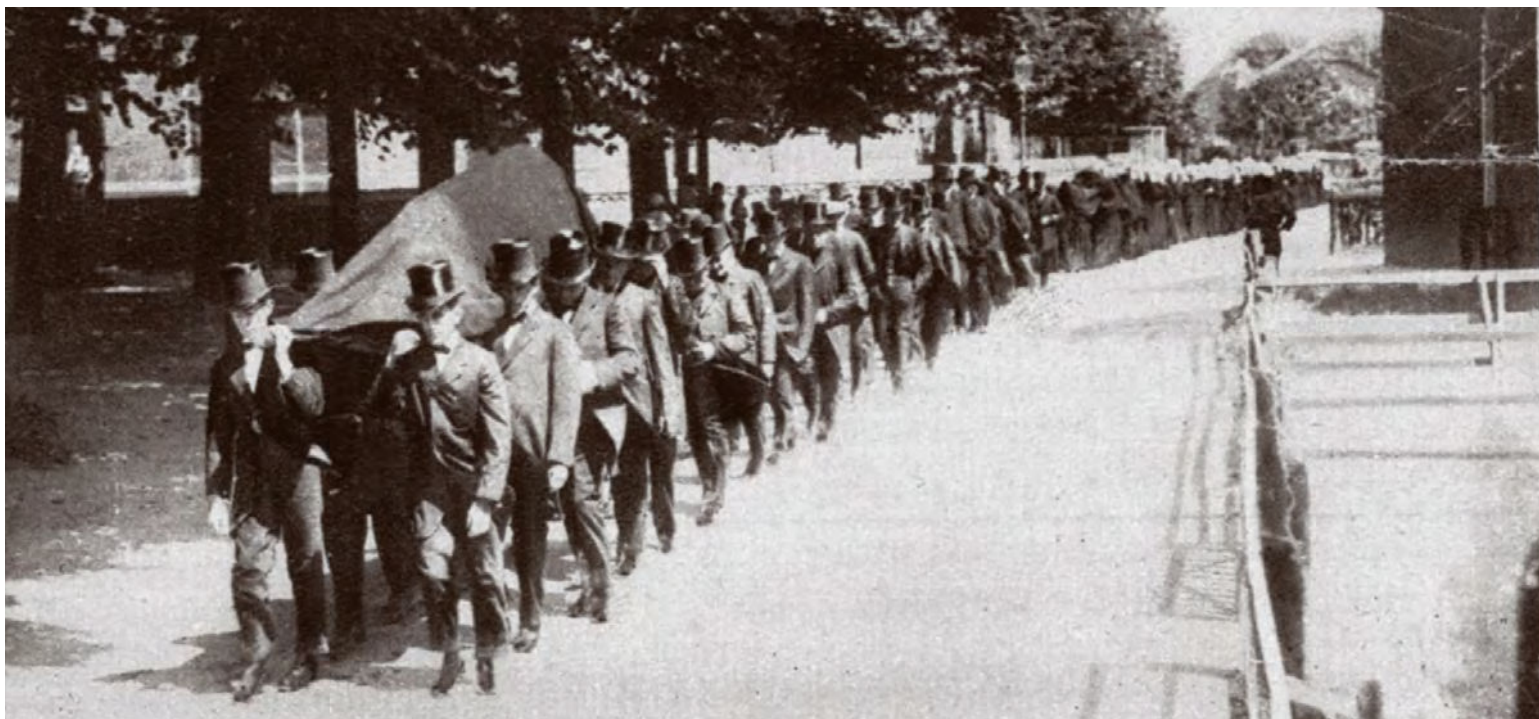
was dus opgebaard en er werd een rouwkamer ingericht in het sterfhuis, meestal de eigen woning. Maar de mensen waren klein behuisd en het was erg lastig om alle belangstellenden onder te brengen. De heer Hendrik Kruimer vertelt: “De hele dag kwamen mensen langs, dan vroegen ze: ‘Komt het gelegen? Ik kom effe vroeg zien, het is goed volk.’ De overledene lag opgebaard met een kleed er overheen. Als er dan volk kwam, ging het kleed even naar beneden. Later bleef het gezicht steeds zichtbaar, maar de ouderen waren daar dan weer boos over; dan vonden ze dat de mensen pronkten met de dood. En er moesten wel altijd sigaren of sigaretten staan en daar werd ook wel eens misbruik van gemaakt.”

Iedereen kreeg een plekje rond de kist. Vanwege de kleine behuizing was dat vaak nog een heel gedoe. Daarom werd ook het buurhuis opengesteld en kregen de burens dus een deel van de gasten in huis. En

“BIDT EN WAACKT, DE URE NAACT”

De rituelen rondom het begraven in Huizen zijn ergens in de vroege jaren tachtig beschreven door Henk Rebel, een broer van Mijndert, de zesde generatie, in een rubriek “Wetenswaardig allerlei” in de *Huizer Kring Berichten*. Hieronder volgen enkele vrije citaten uit dit artikel.

Henk Rebel stelt dat de eeuwenoude traditie met de ingebruikname van de nieuwe begraafplaats in 1953 grotendeels is afgeschaft. En hij vervolgt: “Wanneer iemand was overleden, werden zodra de dode was afgelegd, alle gordijnen afgenomen, de raamhorren verwijderd en gingen de luiken op een kier. Zodoende hing in het gehele huis de schaduw van de dood. Niet alleen in

het sterfhuis, ook in dat van alle getrouwde kinderen. In plaats van de luiken, sluit men tegenwoordig ook wel de overgordijnen, nadat de vitrage is weggenomen. 'De kleejen binnen of', zegt men dan. Het ganse dorp werd nu 'annezajjd'. Dit 'anzeggen' namens de 'femielle' verschilde nogal. Wilde men het goed doen, dan werd er eerst aangezegd en kwam men daags voor de begrafenis 'vrômverzeuken', dat is: uitnodigen. Omstreeks 25 jaar geleden droeg zo'n aanspreker nog een korte kuitbroek en een driekante steek met sluier."

Dat aanzeggen was een kostbare gelegenheid, want er kwam nogal wat volk "kijken". Alle wandversiering werd van de muur verwijderd en over de spiegel, de lampen en de klok hing men een groot zwart kleed. De overledene werd in het midden van de sterfkamer opgebaard en de naaste familie nam plaats rondom de baar. Langzaam stroomde het huis vol met verdere familie, vrienden en burenen. Niet iedereen kon het sterfhuis binnen, daarom vroeg men aan de naaste burenen om hun huis voor de begrafenis af te staan.

"Dat werd als burenplicht beschouwd", stelt Henk Rebel. "Eerst werd er thee geschonken. De rouwdienst werd geleid door de predikant. In de naburige woning sprak een ouderling. Soms werden er na de rouwdienst en aan de groeve op verzoek van de familie enkele psalmen gezongen. Nadat de dode buiten op de draagbaar was geplaatst, las de aanspreker in volgorde de namen van de familie af. Allereerst de naaste mannelijke familie, twee aan twee vanaf de jongste, zoons, kleinzons, broers en zwagers. Mannen en vrouwen liepen apart. Dan volgde de naaste vrouwelijke familie. Voordat de vrouwen en meisjes naar buiten kwamen, werden zij eerst door de 'schenksters' met een lange zwarte doek gesluierd, zodat het gelaat bijna onzichtbaar was. De zogenaamde 'regenkleegers' droegen dit kleed over de witte mutsen heen. Dit is een aloude gewoonte in Huizen, die volgens sommigen nog van heidense oorsprong is."

Dat laatste is waarschijnlijk niet waar, zoals elders in dit hoofdstuk te lezen valt. Achter de vrouwen kwamen steeds twee aan twee, de verdere mannelijke familie en vrienden en daarachter weer de vrouwen.

Henk Rebel: "Als men bedenkt, dat er in zo'n uitvaart 100 tot 150 paren meeliepen, soms zelfs nog meer, dan was het een lange, indrukwekkende stoet." Dat werd nog versterkt doordat iedereen in het zwart was gestoken, al moesten ze het lenen. De baar werd door twaalf dragers op de schouders naar het kerkhof gedragen.

De klokken van de oude kerk werden geluid. Vooraf om twaalf uur na het dagelijkse kleppen werd de zware luidklok enkele minuten geluid. Tijdens de begrafenis luidden beide klokken. Als er een vrouw begraven werd voor- en achteraf heel kort alleen de klepklok geluid. Bij een man luidde voor- en achteraf enkele minuten alleen de luidklok en daarna pas alle twee. Dit luiden duurde totdat de stoet op de terugweg de kerk gepasseerd was. Het was strikt noodzakelijk om met de laatste gang langs de kerk te gaan. Daarom spreekt men in Huizen nog altijd van "kerkgang". Ook al woonde men vlak bij het kerkhof, dan ging men via een omweg rond de kerk naar het kerkhof. "Aan de groeve werd meestal een kort woord gesproken. Op de terugweg naar huis liepen velen uit de stoet en gingen niet meer 'terug op de thee'. Terug in het sterfhuis werd thee rondgediend en aan de mannen een sigaar gepresenteerd. De plechtigheid werd met dankzegging besloten. Het huis werd weer op orde gebracht, maar de gordijnen bleven nog enkele weken afgenomen, terwijl de luiken half gesloten bleven."

De mensen droegen soms langer dan twee jaar rouwkleeding.

Henk Rebel besluit zijn betoog als volgt: "Telkenmale wanneer het droeve klokgelui vernomen wordt, komt het de dorpelingen toeroepen, wat op de klok van de oude kerk slaat te lezen: 'Bidt en waackt, de ure naackt'."

zelfs in het derde huis werden nog wel gasten ondergebracht. Meestal waren de gasten in de buurhuizen minder nauwe verwanten of vrienden van de overledene. Het kon er dan soms zo gezellig aan toegaan, dat ze in het derde huis vergaten mee te gaan met de

Huizer vrouw met huik of regenkleed, circa 1945, door Jan Duyvetter.

stoet. Dat zal mede beïnvloed zijn door het drinken van bier. In later jaren werd uitsluitend nog koffie en thee geschonken, maar tot 1910 werd er bier genuttigd. Bier, dat op het fornuis werd warm gemaakt. Uiteindelijk heeft de burgemeester aan dat gebruik een einde gemaakt. Het uitserveren van de koffie en thee werd toevertrouwd aan schenksters. De schenksters waren arme vrouwen – meestal weduwen – die voor een zakcentje werden ingehuurd om koffie en thee te schenken in het sterfhuis. “Meestal kwamen er twee schenksters, maar als er te veel van die arme vrouwen waren, dan kregen ze een fooitje voor niets doen. Ze waren daar alleen omdat men ze wat gunde,” vertelt de heer Kruimer.

Om alle mensen een plaats te kunnen geven, moesten er stoelen gehuurd worden. Die werden met een boerenwagen gebracht. De schenksters brachten de koffie en thee in grote manden en deze werd uitgeserveerd in gehuurd servies.

In het sterfhuis zelf ging de dominee voor en in de buurhuizen was het een ouderling. Als het dan tijd was om naar de begraafplaats te gaan, dan moesten de stoeltjes worden ingeklapt en was het vaak nog een hele heisa voor de kist netjes naar buiten was gebracht.

Wanneer de tijd voor de begrafenis daar was, trok men in een stoet naar de begraafplaats. Ook de samenstelling van de lijkstoet verschilde sterk per streek. Soms mochten vrouwen er helemaal niet bij zijn en soms reden ze mee op de kar waarop de kist werd vervoerd en het kwam zelfs voor dat de weduwe op de kist zat. In Huizen was het – in ieder geval in de twintigste eeuw – zo geregeld dat de stoet werd aangevoerd door een palfrenier in vol ornaat. Deze droeg tot na de Tweede Wereldoorlog nog een driekante steek met pluimen. Achter hem volgde een grote houten baar met de kist erop. Deze baar werd door tien dragers gedragen. Af

en toe hielden ze halt om van schouder te wisselen. De dragers waren allemaal kleine zelfstandigen of postbodes uit de buurt, in ieder geval mensen die over hun eigen tijd konden beschikken. Ze werden per keer ingehuurd.

Na de oorlog kwam daar geleidelijk verandering in, want toen deed de lijkauto zijn intrede. Jan herinnert zich nog de laatste begrafenis die zijn vader lopend verzorgd heeft, bijna vijfenvijftig jaar geleden. De afstand die gelopen moest worden, was gemiddeld een kilometer.

In de rouwstoet was een duidelijke hiërarchie aangebracht. Van de directe familie liepen de mannen voorop en de vrouwen erachter; dan volgden de mannen van de burens en kennissen en hun vrouwen daar weer achter. De mensen liepen altijd in paren, niemand ging alleen. Als er dan toch een oneven aantal was, sloeg een van de schenksters een regenkleed om en nam de lege plaats in.

Het 'regenkleed' is een speciaal kenmerk van Huizen dat de vrouwen als rouwkleding droegen. Alle geïnterviewden kenden dit kledingstuk enkel onder deze naam, maar de algemene benaming is 'huik' of 'falie'. Oorspronkelijk stamt het regenkleed via het veertiende-eeuwse Spanje uit de Arabische wereld, waar het *haik* genoemd werd. Door de Europese adel kreeg het een algemenere verspreiding. Deze mouwloze kapmantel was in Nederland algemeen in de zeventiende eeuw, maar heeft zich in Huizen – als laatste plaats in Nederland – tot het einde van de Tweede Wereldoorlog weten te handhaven. De regenkleden konden gehuurd worden bij Schepers, maar Rebel had er ook zelf een flink aantal, zodat de vrouwen in de rouwstoet daarvan gebruik konden maken. Het regenkleed was een geheel verhullende mantel. De witte muts die behoorde bij de Huizer klederdracht, werd achterover geslagen en dan het regenkleed omgedaan.

De vrouwen hadden het speciale regenkleed als rouwkleding, maar de mannen droegen een hoge zijkap, een hoed die ze voor hun trouwen gekocht hadden. De dragers droegen normaal gesproken zwarte handschoenen, maar bij de begrafenis van een jonge, ongetrouwde vrouw of meisje hadden ze witte handschoenen om de maagdelijkheid te benadrukken.

Jan Rebel in traditioneel aansprekerskostuum en zijn schoonzuster Janny van Amstel-Beugelaar gehuld in een regenkleed.

Eigenlijk was het hele gebeuren rond dood, rouw en begrafenis de eerste helft van de twintigste eeuw – of misschien moet je zelfs zeggen: tot de jaren tachtig – heel afstandelijk. De mensen hadden natuurlijk wel verdriet, maar ze toonden het nauwelijks, behalve door hun kleding. Alles draaide om de vorm, waardoor er weinig plaats was voor de werkelijke emoties die spelen als een geliefde persoon is gestorven. Alle geïnterviewden constateerden dat en ze verbaasden zich erover. De heer Kruimer verwoordde het zo: “De uiterlijk vorm daar ging het om. Het decorum van de rouw was belangrijker dan de troost die men elkaar kon schenken. De mensen moesten bepaalde tijden rouwbanden dragen enzovoort. Dat is gelukkig nu allemaal voorbij.”

Wat waarschijnlijk ook een hard gelag was, was dat de mensen de eerste zes weken niet naar de kerk mochten. Dus zelfs daar konden ze geen troost vinden. Bij het verlies van een echtgenoot gingen mensen soms drie jaar in rouw en sommigen zelfs hun hele leven. Was de overledene een meutje (tante) of een olme (oom) dan droegen de vrouwen wel een rouwmuts. De rouwmutsen verschilden van de gewone. Normaal had een muts een dubbele gazen rand, van een rouwmuts was die rand enkelvoudig. Ook de schorten waren anders, zwart in plaats van het normale blauwgrijs. De gouden spelden werden in de rouw vervangen door zilveren en ook de gouden krap (sluiting) op de bijbel werd vervangen door zilver.

De hardheid uit die dagen rond het sterven, kwam nog wel het beste naar voren in de manier hoe er met gestorven jonge kinderen werd omgegaan. Bij de begrafenis van zo'n kind ging alleen de vader of de opa mee. Een doodgeboren kindje werd in de avond begraven. Dan stond er een lantaarn op het kerkhof en de aanspreker ging het kistje als een dief in de nacht onder zijn arm ophalen. Dan was er al een kuiltje ge-

maakt waar het kistje inging. Wat een trauma's zal dat zo anoniem en zonder plichtplegingen in het donker begraven, hebben opgeleverd.

Een ander aspect van de voorgeschreven rouw was de maatschappelijke druk die daarmee werd opgelegd. Mensen moesten niet alleen speciale kleding dragen, ze mochten ook veel niet. Het ergste was dat voor kinderen die één of beide ouders hadden verloren. Een gezin waarvan de vader wegviel, verviel bijna vanzelfsprekend tot armoede, zo niet de bedelstaf. De weduwe was dan vaak gedwongen om voor hulp bij de diaconie aan te kloppen. Dat was vernederend want dat ging openlijk, in Huizen althans moesten de weduwen de steun bij de hervormde kerk afhaken; de ge-

Een kinderbegravenis uit Toen ik nog jong was van Justus van Maurik.

reformeerden brachten het tenminste nog aan huis. “Kinderen van weduwen mochten niet meedoen met Koninginnedag van mevrouw Van der Sluis die de spelletjes op die dag organiseerde en coördineerde. Dat hoorde niet.” En met onverholven verontwaardiging voegt de heer Kruimer eraan toe: “Die mochten niet meespelen. Dat is toch ziekelijk!”

Huizen heeft twee begraafplaatsen, de oude en de nieuwe. De oude is al sinds de Napoleontische tijd in gebruik, maar het oudste graf dat er nu nog ligt is van rond 1898, de eerdere graven zijn geruimd. En de Nieuwe Algemene Begraafplaats is er vanaf 1953. Het beeld van de begraafplaats waar de graven – afgedekt met een steen – op een discrete afstand van elkaar liggen aan een breed wandelpad, bestaat nog niet zo lang. Aan het eind van de achttiende eeuw ontstonden er begraafplaatsen die niet direct in de buurt van de kerk lagen. Maar aanvankelijk waren daar de graven, zoals in de kerk naast elkaar als een tegelvloer, geschikt. Bovendien waren de graven vaak anoniem, zonder uiterlijke kenmerken. Het summum van zo’n anonieme begraafplaats is die van het streng calvinistische eiland Marken. Grafbezoek was daar onwenselijk en omdat iedereen immers gelijk is voor God, had de gemeente bepaald, dat de doden een anoniem zwart gietijzeren paaltje kregen, met enkel een nummer voor de administratie. Dit beleid is pas in 2012 afgeschaft. Ook in Huizen waren de graven aanvankelijk anoniem en slechts voorzien van stalen paaltjes met een nummer. Hier wordt dat wel uitgelegd als zouden de mensen niet veel geld gehad hebben, waardoor een steen er niet in zat. Er waren ook wel eigen graven van mensen die het konden betalen, maar wellicht is geld toch niet de enige verklaring voor dit verschijnsel. In ieder geval is in Huizen eerder dan in Marken met dit gebruik gebroken.

Op weg naar de begraafplaats werd de klok van de gemeentetoren geluid en een rondje gemaakt om de kerk. Dat behoorde allemaal tot de hierboven ook al genoemde rituelen, het rondje om de kerk was om de geesten op een dwaalspoor te brengen. De heer Kruimer vertelt: “Op de Oude Algemene Begraafplaats liggen wildroosters, dat is om de bokkenpoten van de duivel te weren. En het klokkenluiden was ook een heidense gewoonte om de geesten te verjagen.” “Nog steeds gaat vijftig procent van de uitvaarten langs het woonhuis,” vult Jan aan.

De gang van zaken op de begraafplaats werd van voor de Tweede Wereldoorlog tot het midden van de jaren tachtig streng bewaakt door de beheerder Piet van der Roest. Dat vertelt zijn opvolger Henk Klukkert. Klukkert zelf trad op 1 januari 1970 bij de gemeente Huizen in dienst en kwam onder Van der Roest te werken op de Oude Algemene Begraafplaats. Toen Van der Roest in 1986 met pensioen ging, nam hij het stokje over tot hijzelf in 2004 van zijn pensioen ging genieten. De beheerder onderhield de contacten met de gemeente, de begrafenisondernemers en de steenhouwers en verdeelde het werk dat op de begraafplaats gedaan moest worden, zoals het delven van de graven. De beheerder liep ook voor bij de begrafenis, hij maakte immers de dienst uit. “De begrafenisondernemer heeft niets te zeggen op de begraafplaats,” vertelt Klukkert. “De beheerder neemt de regie en zegt hoe de stoet gaat lopen. Dat hangt ook af van het aantal belangstellenden. Met maar een paar mensen loop je vaak rechtstreeks, maar soms is een omweggetje nodig om alle mensen een plaats rond het graf te geven. En daar was Piet van der Roest heel streng in.” In de jaren dertig werd op de Oude Algemene Begraafplaats de aula gebouwd. Mijndert, de vader van Jan, ging die op een gegeven moment gebruiken voor het opbaren van de

overledenen. “Vroeger werd er ook voorbesproken,” vult Jan aan. “Dan gingen we met de beheerder kijken bij het graf, hoe we het beste konden aanlopen, eventueel een rolstoel erbij. Hoe we het in de aula gingen doen, hoeveel stoelen er moesten zijn en dergelijke. In de aula waren wel stoelen aanwezig, maar vaak hadden we er meer nodig. Dan werden stoeltjes met een boerenwagen gebracht; wij hadden zo’n tweehonderd stoeltjes staan.” De aula van de Oude Algemene Begraafplaats had enkele vaste banken langs de wanden en nog een paar klapstoeltjes. De aula op de Nieuwe Algemene Begraafplaats had voor negentig personen zitplaatsen op de stoelen. Na 2007 is hij buiten gebruik gesteld voor plechtigheden; het is nu alleen nog maar een wachtkamer en er staat ook geen orgel meer. Sindsdien worden de bijeenkomsten in het eigen uitvaartcentrum, de kerk of een andere locatie gehouden.

Piet van der Roest hield er wel een paar strikte regels op na. Zo vond hij het niet goed dat er mechanisch gereedschap gebruikt werd voor het delven van de graven. Henk Klukkert vertelt: “We hebben heel strenge

winters meegemaakt. Ik heb wel eens een hele dag met een houweel staan hakken, alleen om door de vorst heen te komen. Dat was hard werken, ik ben gewoon versleten. Later zetten wij er wel een kango op, maar onder Piet mocht dat echt niet. Dat kon je niet maken, vond hij, maar zelf pakte hij de houweel niet op.” De andere kant was dat hij ook heel plichtsgetrouw was. Als hij op vakantie was, kwam hij rustig vanuit Zeeland terug op zijn brommertje om een begrafenis voor te lopen. Zeeland was trouwens zijn vaste vakantiebestemming, waar hij ook is overleden. De vader van Jan heeft hem samen met Peter Dercksen, regelmatig chauffeur voor Rebel, opgehaald, vertelde deze, om hem in Huizen op zijn eigen begraafplaats de laatste rustplaats te geven.

Op de Oude Algemene Begraafplaats waren er drie soorten graven: grafkelders voor predikanten, graven voor onbepaalde tijd en algemene graven. Als je vroeger een familiegraf kocht, was dat voor eeuwig. In de algemene graven kunnen er drie boven elkaar gelegd worden. Dat moet uiteraard wel aan strenge wettelijke normen voldoen, er moet 30 cm tussen de lagen zitten en de deklaag moet minimaal 65 cm zijn.

Al eerder was vooral in de grotere steden een nieuwe beleving van de dood opgekomen, de verborgen dood. Deze ging gepaard met een grotere professionalisering van het begrafeniswezen. Ook in Huizen verdween na de oorlog het gebruik om zelf de mensen thuis op te baren en het allemaal meer aan de begrafenisondernemer over te laten. Een bijeffect was wel dat de dood als een grotere breuk met het leven werd ervaren. Doodgaan werd iets afzichte-

lijks gevonden en men had de neiging de stervende te ontzien. De ziekte hield men voor hem verborgen. Zelfs stervende patiënten werden niet over hun toestand op de hoogte gebracht, want hoop deed immers leven. Bovendien stierven er steeds meer mensen in het ziekenhuis. De nabestaanden konden steeds slechter tegen het sterven en de dood. Dus was het ook wel prettig dat men het afleggen en kisten aan professionals kon overlaten.

Deze ontwikkeling had ook zijn invloed op de rouwbeleving en zeker ook op de rouwdracht. Daar kwam eerst de klad in en al gauw werd die geheel achterwege gelaten. Tot na de Tweede Wereldoorlog was de rouwdracht nog volop in gebruik. De kilte rond het sterven en de dood kwam in de jaren zestig en zeventig tot een hoogtepunt. Het aanspreken was intussen helemaal verdrongen door de rouwkaart en advertentie in de krant. En het ritueel werd steeds onpersoonlijker. In de advertentie stond bij voorbeeld dat bloemen en bezoek niet gewenst waren of dat de begrafenis in stilte had plaatsgevonden. Deze heilloze ontwikkeling moest natuurlijk tot een einde komen. Dat gebeurde dan ook in de jaren tachtig, waarin een heel nieuwe weg in het uitvaartwezen werd ingeslagen. In het volgende hoofdstuk kunt u daar alles over lezen.

VAN UITVAARTVERZORGER NAAR FUNERALPLANNER

In de jaren zestig en zeventig kwam de kilte rondom de dood het hevigst naar voren. De jaren tachtig vormden een kentering; langzaam begon een ontwikkeling die in de jaren daarna tot een ware omslag van het uitvaartwezen heeft geleid. Wat de antropoloog Jef de Jager de *grote* en de *kleine dood* noemt, is ook in Huizen goed te herkennen, zij het met enige vertraging ten opzichte van andere delen van het land.

Er lijkt een tegenspraak te zitten in de genoemde kwalificaties: 'groot' en 'klein'. Toch zijn beide een reactie op de haast onpersoonlijke benadering van het sterven en de uitvaart uit de jaren zestig en zeventig.

"Westerveld" in Driehuis bij Velsen in 1921. Het oudste crematorium van Nederland, geopend in 1914.

Hierboven schreef ik met opzet 'de uitvaart' en niet 'het begraven', omdat in de jaren zestig en zeventig ook 'het cremeren' meer en meer gebruikelijk werd. Nadat Karel de Grote in 785 cremeren verbood, was dat verbod in de volgende eeuwen uitgegroeid tot een taboe. Dat werd aanvankelijk beetje bij beetje aangevreten en uiteindelijk doorbroken. De eerste Nederlander die in de moderne tijd gecremeerd werd, was Multatuli, pseudoniem van Eduard Douwes Dekker, in 1887. De schrijver van de *Max Havelaar* werd overigens niet in Nederland, maar in Duitsland waar hij gestorven was, gecremeerd. In Nederland was er in die tijd zelfs geen gelegenheid voor, die werd pas in 1914 gerealiseerd toen het eerste crematorium in Driehuis bij Velsen zijn poorten opende. Cremeren was toen in Nederland officieel nog verboden, maar het werd – zoals veel dingen in Nederland – gedoogd. Wel moest je zelf lid zijn van de *Vereniging voor Facultatieve Lijkverbranding* om je te mogen laten cremen; de nabestaanden konden daarover niets besluiten. Pas in de jaren vijftig verdween het formele verbod, maar het duurde nog tot 1991 voordat in de *Wet op de lijkbezorging* crematie gelijkgesteld werd aan begraven. Sindsdien is cremeren steeds normaler geworden en uiteindelijk maatschappelijk helemaal geaccepteerd onder vrijwel alle lagen van de bevolking. Waarschijnlijk hebben cryomeren en resomeren – de nieuwe alternatieven voor begraven en cremeren – een minder lange aanlooptijd nodig om volledig geaccepteerd te raken. Zie het volgende hoofdstuk voor meer over deze alternatieven. Misschien heeft juist ook de bovengenoemde onpersoonlijke benadering aan de populariteit van cremeren bijgedragen. De uitvaart in een crematorium kende immers minder tie-

relantijnen dan een begrafenis. In de beginjaren werd het minder gebruikelijk om bij het neerdalen van de kist te zijn, zowel bij de begrafenis als in het crematorium. Tegenwoordig kan de familie zelfs aanwezig zijn bij het in de oven schuiven van de kist. Hiertoe zijn in veel crematoria de ovenruimtes 'publieksvriendelijk' gemaakt.

In de jaren zestig en zeventig was het thuis opbaren verdwenen ten voordele van – vaak onpersoonlijke – uitvaartcentra. De dodenwake was eenzelfde lot beschoren en het aanspreken gebeurde niet meer persoonlijk, maar met behulp van universele rouwkaarten en advertenties. In het zuiden van het land ontstond zelfs de gewoonte – waarmee Mijndert tot zijn stomme verbazing een keer in Maastricht werd geconfronteerd – om na de absoute, het laatste afscheid van de dode, het kerkhof te verlaten en het begraven zelf aan anonieme grafdelvers over te laten. Maar het tij keerde, vanaf het eind van de jaren zestig werd er gepleit voor stervensbegeleiding en professionele hulp bij rouwverwerking. Als reactie op de kilte werden uitvaarten weer emotioneler en het thuis opbaren nam ook weer toe, evenals toespraken van familie en vrienden. Vreemd genoeg heeft ook de aidsepidemie in deze kentering een rol gespeeld. Deze trof immers vooral jonge homoseksuele mannen en ook vrouwen die elk eigenlijk volop in het leven stonden tot ze door deze dodelijke ziekte werden geveld. In Amsterdam wordt sinds 1986 de *Aids Memorial Day* gehouden in navolging van San Francisco. Eerst met alleen waxinelichtjes en later ook met linten met namen van de slachtoffers, vervolgens kwamen er naamvlaggen die uitgroeiden tot enorme quilts. Ook het bij stervensbegeleiding belangrijke fenomeen van de buddy komt van de strijd tegen aids. De racistische moord op Kerwin Duinmeijer in Am-

sterdam in 1983 en de moord op de Zweedse premier Olaf Palme in 1986 vormden het startsein voor weer twee andere fenomenen, namelijk de Stille Tocht en het gebruik om onheilsplekken met bloemen en brandende kaarsen te versieren. In het midden van de jaren negentig kwamen daar de bermmonumenten voor verkeersdoden langs provinciale wegen bij. Ook de 'democratisering' van de condoleanceregisters, zowel fysiek als online, behoort tot de fenomenen van de 'grote dood'. Deze registers waren vroeger alleen gebruikelijk bij het overlijden van staatshoofden en hoogwaardigheidsbekleders.

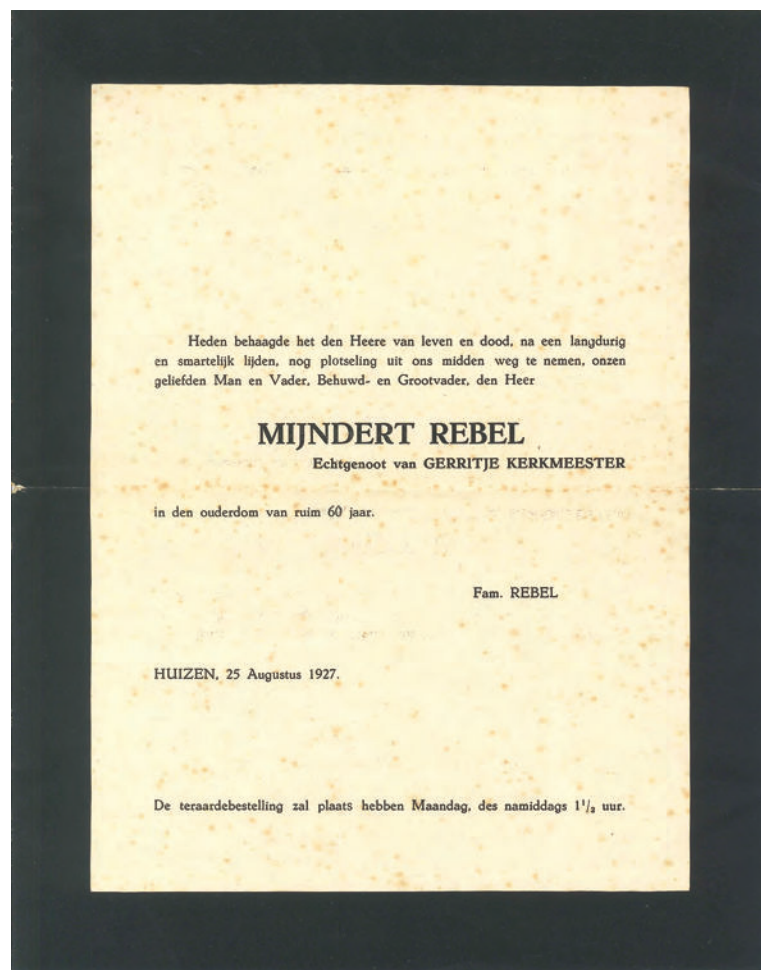
Het was een Amerikaan die in Nederland de nieuwe trend van de 'grote dood' introduceerde, de kunstenaar Victor IV, die in 1986 op een met stro bedekt vlot naar de begraafplaats Zorgvlied werd gevaren vanaf zijn woonboot in de Amstel, begeleid door een vloot van sloepen en een mensenmassa op de wal. Kunstenaars gingen zich vanaf die tijd bemoeien met het

Tegenwoordig zijn bermmonumenten voor verkeersdoden langs wegen en fietspaden algemeen geworden

vormgeven van grafstenen, het beschilderen van kisten, het draaien van urnen, het ontwerpen van herinneringsvaantjes en zelfs het vormgeven van hele uitvaarten. Een reactie van de uitvaartbranche kon natuurlijk niet uitblijven en ook de firma Rebel speelt vaardig in op deze nieuwe richting in de uitvaartverzorging.

Jan ziet ook de invloed van de ontkerkelijking bij de

De rouwkaart werd populair vanaf de jaren vijftig, maar daarvoor was hij al in gebruik voor aankondigingen buiten het dorp.

veranderingen naar de beleving van de 'grote dood': "De mensen durven meer vast te leggen en vooral te praten over hun uitvaart. Het voorbespreken van een uitvaart beperkte zich tot 2000 meestal tot een executeur testamentair die vreesde dat zijn cliënt zou overlijden als hij op vakantie was en dus juist niets kon regelen." "Tegenwoordig worden veel uitvaarten voorbesproken," vult Mijndert aan. "Alles is nu bespreekbaar; de mensen kiezen in elk opzicht. Dat is in Huizen misschien iets later begonnen dan in de rest van Nederland, maar het heeft wel een vlucht genomen en het is compleet open. Wat dat betreft zijn wij wel modern, want bij ons kan echt alles." Er zijn nog wel bedrijven die niet het klantbelang voorop stellen, maar het eigen belang. Toch werd over het algemeen genomen de persoonlijke invulling van een begrafenis een groot succes. Dat begint al met de aankleding van de overledene; steeds vaker wordt daarvoor vrijetijdskleding gebruikt, terwijl men vroeger juist vond dat mensen in hun beste zondagse kleren begraven moesten worden met het oog op hun verschijning voor God op de Dag des Oordeels. De dode moet er zo natuurlijk mogelijk bij liggen. Bidprentjes waren voorheen weliswaar een uniek Nederlands verschijnsel, maar wel typisch katholiek met oorspronkelijk – het woord zegt het al – een gebed en een afbeelding van Christus aan het kruis of een heilige. Deze zijn nu geëvolueerd tot herdenkingsplaatjes met een foto van de overledene en vaak een korte biografie. Op de gepersonaliseerde rouwkaarten, die tegenwoordig standaard zijn geworden, komen de laatste jaren allerlei symbolen voor die iets vertellen over de relatie tussen de overledene en de nabestaande. Zo zijn regelmatig de namen en pootafdrukken van honden of katten te vinden op de rouwkaart. Een hartje bij de naam van een dochter of kleindochter duidt op het feit dat zij zwanger is. Een sterretje achter een naam

markeert een doodgeboren of ongedoopt gestorven kind, die dus tegenwoordig een belangrijke plaats innemen in de familiegeschiedenis, terwijl ze vroeger naamloos op een achterafplek – vaak niet eens op het (gewijde) kerkhof – werden begraven, om niet te zeggen, weggestopt.

Mijndert verwoordt het als volgt: “Onze rol is compleet veranderd; vroeger waren we aanspreker, toen werden we uitvaartleider, dan leidde je echt het geheel. Vervolgens werd onze rol uitvaartverzorgers, en deden we de uitvaart al een beetje meer met elkaar. Tegenwoordig zijn we uitvaartbegeleider, nu adviseren we alleen nog maar bij keuzes.” De rol evolueert waarschijnlijk nog verder zoals die van een soort ceremoniemeester bij bruiloften; naast de *weddingplanner* is ook de *funeralplanner* in opkomst.

De ‘grote dood’ is praktisch in alle lagen van de samenleving doorgedrongen. Praktisch, want er zijn nog kleine groepen die weinig of geen rouw vertonen.

Bijvoorbeeld de doopsgezinden, bij hen gaan soms maar twee familieleden mee naar het kerkhof als getuige en de overigen blijven zwijgend thuis. Ook bij de wat meer traditioneel ingestelde gereformeerden is de begrafenis nog steeds niet gericht op de mens.

Ook vanaf de jaren tachtig kwam het fenomeen van het hospice op waar een ongeneeslijk zieke patiënt zijn laatste weken of hooguit maanden kan doorbrengen omringd met specialistische zorg. Het oogmerk is daar: geen onnodige levensverlenging. Dit bereidde de weg voor palliatieve sedatie en euthanasie.

Het fenomeen van de ‘kleine dood’ dat min of meer parallel is ontstaan aan dat

van de ‘grote dood’, betreft vooral de ouderen die een zo hoge leeftijd bereiken dat er nog maar weinig rouwenden over zijn. De Jager stelt dat velen als zestiger – mensen die zelf vaak al opa of oma zijn – eigenlijk geen ‘kind’ meer willen zijn. De dood van de oude moeder of vader wordt dan haast als een opluchting gezien, maar in ieder geval als een welkom natuurlijk verloop, waardoor de begrafenis of crematie ook vrij zakelijk verloopt en met weinig vertoon van verdriet. Het afscheid van zulke mensen staat in schril contrast met het uitbundig rouwen om jong gestorvenen die nog midden in het leven stonden.

Bij de firma Rebel is deze ontwikkeling dus even goed herkenbaar als in de rest van Nederland. Ook in Huisen zijn grootse uitvaarten waar de nabestaanden een groot deel van de gang van zaken meebeslissen, aan de orde van de dag.

Niet alleen de kist is geheel gepersonaliseerd, ook het vervoer, zoals hier bij een fietsuitvaart in Lelystad door Rebel uitgevoerd.

WEL EN WEE VAN FAMILIE EN FIRMA

Mijndert Rebel (vierde generatie) bij het aanspreken rond 1910.

We hebben al gezien dat Meeuwis Rebel aan het begin van de negentiende eeuw beschouwd kan worden als de grondlegger van de firma Rebel. Al lange tijd was hij werkzaam als schilder en glazenmaker, tot hij op een gegeven moment besloot om ook een patent (vergunning) aan te vragen om als aanspreker te mogen werken. De overlevering wilde dat hem dat patent verleend werd in 1815, maar bij het onderzoek ten behoeve van dit jubileumboek bleek het eerste patent al uit 1810 te stammen. Of eigenlijk zou ik moeten zeggen, het eerste teruggevonden patent, want het zou zomaar kunnen dat er nog een eerder, niet teruggevonden, patent is geweest, want er is ook bewijs dat hij al in 1807 werkzaam was als “lijkbezorger”.

Over de eerste eeuw van de firma Rebel is niet heel veel bekend. Wel natuurlijk dat het patent regelmatig is vernieuwd. Pas bij het ingaan van de twintigste eeuw weten we meer, vooral ook omdat er nog mensen zijn die daarover kunnen vertellen. De mensen die voor dit boek geïnterviewd zijn, zijn in de voorgaande hoofdstukken al aan het woord geweest, maar hier zullen we ze nog even voorstellen.

Belangrijke informanten zijn natuurlijk vader en zoon Jan en Mijndert Rebel (zevende en achtste generatie), die dit jaar nog samen de onderneming runnen, tot Jan met pensioen gaat. Ook de moeder van Jan, mevrouw Rebel-Speets, was een waardevolle informant. Verder is gesproken met mevrouw Molenaar-van Amstel die de dochter is van de heer Van Amstel, een van de aansprekers in dienst bij Gijsbert Rebel (vijfde generatie). Er zijn nog twee andere Joost van Amstels geweest van wie er één ruim 46 jaar voor Rebel heeft gewerkt; deze is vorig jaar overleden. Ook de heer Hendrik

Kruimer, een neef van Mijndert Rebel (zesde generatie) wist veel te vertellen. Henk Klukkert vertelde levendig over hoe het er op de begraafplaats aan toeging. Ten slotte heeft ook een informeel gesprek onder het genot van koffie met taart, met een aantal (oud-)medewerkers van Rebel's Begrafenisonderneming, wat feiten en anekdotes opgeleverd. J.J.C. Snoeys, A. Rozema, J. Schipper, P. Dercksen, C. Vos, C.M. Rebel-Zevering, D.M.H.E. Helmig, A. van der Nagel-Brouns

Pas met Mijndert Rebel (vierde generatie) begint de geschiedenis echt te leven. Als belangrijke en kenmerkende daad – die overigens niet veel met de firma zelf te maken heeft – heeft hij in 1916 een familiegraf gekocht in verband met het overlijden van zijn dochter Adriaantje. Het bewijs daarvan ziet u hiernaast.

Net als in de negentiende eeuw gebeurde het aanspreken vanuit huis. De overledenen werden thuis opgebaard en de begrafenisstoet vertrok van het sterfhuis naar de begraafplaats, soms met een tussenstop in de kerk. Het was dus niet nodig om zelf faciliteiten aan huis te hebben om mensen te kunnen afleggen, op te baren en om belangstellenden te ontvangen. Er bestond nog niet zoiets als een uitvaartcentrum.

Toen het thuis opbaren begon af te nemen, werd daarvoor meestal de aula

UITGIFTE VAN EEN EIGEN GRAF.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van

verleenen aan *Mijndert Rebel Gz. schulder*
alhier

het uitsluitend recht om lijken te doen begraven op de algemeene begraafplaats in het graf *N° 133*

Het recht wordt verleend voor onbepaalden tijd ingaande den tijd van jaren

heden, behoudens betaling van den krachtens verordening daarvoor verschuldigten prijs ad f *10.* — ten kantore van *der Gemeente - Ontvangers*,

Hilversum, *31 Juli* 191*6*.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,

De Burgemeester,

E. J. ten Raai
De Secretaris,

Lucius

Mijndert Rebel (zesde generatie) voor zijn huisdeur, tevens vestiging van de onderneming rond 1960.

op de oude begraafplaats gebruikt. Voor Rebel was het alleen noodzakelijk om opslagruimte te hebben voor de klapstoeltjes, de regenkleden en dergelijke die rond de organisatie van de uitvaart nodig waren. Een aantal van de “moderne” foto’s bij de hoofdstukken 1 tot en met 3 en 6 zijn genomen op de Open Dag op 11 april 2015 ter gelegenheid van de historische optocht met kleding, voertuigen en gebruiken rondom de uitvaart in de twintigste eeuw. In de jaren zestig werd het noodzakelijk voor Rebel’s Begraafenisonderneming om wel een eigen uitvaartcentrum te hebben. Dit werd in het najaar van 1974 geopend aan de Beemsterboerstraat 6 te Huizen. Toen dat eind jaren negentig te klein werd, verhuisde Rebel in 2005 naar het pand op de Ceintuurbaan 45 in Huizen. Dit is een karakteristiek pand uit de jaren vijftig gebouwd op het terrein van de voormalige melkfabriek. Het ademt een historische sfeer, maar het voldoet aan de eisen van deze tijd. Zo heeft het airconditioning, is er een invalidentoilet en een oplaadpunt voor elektrische auto’s. Het uitvaartcentrum is een sfeervolle plek waar nabestaanden in alle rust afscheid kunnen nemen van hun dierbare.

Toen ongeveer 55 jaar geleden de laatste begrafenis lopend gedaan werd, met de baar gedragen door tien dragers, kwam ook de noodzaak op om eigen vervoer te hebben. Sindsdien heeft Rebel wel altijd eigen auto’s gehad, maar er moest toch ook vaak hulp van buiten worden ingeroepen. Deze hulp kwam van het verhuurbedrijf De Jager uit Bussum. Rebel had – en heeft – trouwens een voorkeur voor Amerikaanse wagens, want “naast dat ze mooi en groot zijn zien mensen niet zo snel de leeftijd van de auto”. De auto’s gaan natuurlijk sowieso lang mee, zeker de Amerikaanse, omdat die vreselijk overpowered zijn. “Dat is dan wel weer een nadeel: die auto’s zijn niet bepaald duurzaam.” Zie ook het kader over de *Stichting GreenLea-*

STICHTING GREENLEAVE

de duurzame uitvaart

Stichting GreenLeave is in het voorjaar van 2013 opgericht door zes uitvaartondernemers die méér inhoud willen geven aan de duurzame uitvaart dan alleen het geven van informatie. Mijndert Rebel behoort tot de oprichters en is secretaris van de stichting. Het is zo dat er vaak weinig tijd is om zich te oriënteren op duurzame producten en diensten, als er een uitvaart geregeld moet worden. De GreenLeave uitvaartondernemers geven op een praktische manier invulling aan duurzaamheid, door duurzame producten en diensten aan te bieden op onderdelen van de uitvaart en leveranciers te vragen duurzamere producten te ontwikkelen. Zij houden zich aan vijf kernprincipes:

1. goed werkgeverschap,
2. duurzame bedrijfsvoering,
3. duurzame inkoop,
4. eerlijk zaken doen en
5. maatschappelijke betrokkenheid.

Helaas is het nog steeds niet vanzelfsprekend dat uitvaarten duurzaam worden vormgegeven. Het is ook lastig om te bepalen wat wel en wat niet duurzaam is. “Zo is linnen bij een uitvaart duurzamer dan katoen,” vertelt Mijndert. “Dat is omdat het eigenlijk voor eenmalig gebruik is bij een uitvaart. Als je er T-shirts van maakt die dagelijks gedragen worden en dat voor een langere tijd, dan is katoen weer duurzamer. Maar het eenmalige ge-

bruik afgewogen tegen de kosten van productie – belasting van het milieu door pesticiden, grotere afstand af te leggen tussen plaats van productie en plaats van gebruik, enzovoort – maakt dat linnen in dat geval duurzamer is.” Het is logisch, maar niet vanzelfsprekend. En zo zijn er veel meer zaken rond de uitvaart die soms misschien duurzaam lijken, maar het toch niet echt zijn. GreenLeave maakt ons als consument daarvan bewust. Hieronder volgen nog een paar voorbeelden van zaken die duurzamer aangepakt kunnen worden.

Onlangs heeft GreenLeave ervoor gepleit dat grafsteenproducenten verantwoorde en duurzame natuursteen gaan gebruiken. “Veel mensen kiezen bij een uitvaart voor een grafmonument, of een urnmonument. Deze grafstenen komen voornamelijk uit China en India, en bij de productie zijn de arbeidsomstandigheden niet altijd goed geregeld.”

Een ander voorbeeld is de waarschuwing van GreenLeave voor de milieugevolgen van (wens)ballonnen. “Het oplaten van (wens)ballonnen is een populair ritueel bij het afscheid. Helaas denken nabestaanden op zo’n moment niet altijd na over de gevolgen. De (wens)ballonnen vervuilen het milieu en kunnen desastreus zijn voor dieren. De Stichting GreenLeave raadt het gebruik van wensballonnen dan ook af.”

KLANTGERICHTHEIDSPRIJS

In 2012 heeft Rebel's Begrafenisonderneming de Klantgerichtheidsprijs gewonnen. Het doel van deze jaarlijkse prijs is om de klantgerichtheid in Nederland te verbeteren. De klantgerichtheid wordt gemeten in vijf rondes:

1. websitemeting op leesbaarheid en vindgemak;
2. mailmeting op basis van snelheid, klantvriendelijkheid en inhoud;
3. telefoonmeting op snelheid, warm begroeten, vragen beantwoorden en het initiatief overnemen;
4. onaangekondigd bezoek door klantgerichtheidcoaches die letten op een warm onthaal;
5. klantperformancemeting waarbij tien échte klanten anoniem hun ervaringen deelden.

Uit het juryrapport:

“Uit een veld van 1.087 bedrijven de finale bereiken is een topprestatie. Winnaar worden in een finale met vijf concurrenten is een Olympische droom. Rebel's Begrafenisonderneming blonk in de klantperformancemeting met een 9,4 torenhoog boven de andere finalisten uit. In de finale met de jury kwamen alle kwaliteiten samen: kwaliteit, klantvriendelijkheid, klantgerichtheid en klantbetrokkenheid.”

Mijnindert Rebel neemt de Klantgerichtheidsprijs in ontvangst op woensdag 4 juli 2012 in het Veranderhuis te Doorn.

ve. Het zou een gat in markt zijn om een elektrische “Amerikaan” te ontwikkelen.

De veranderingen zoals beschreven in het vorige hoofdstuk zijn niet onopgemerkt aan Rebel's Begraafnisonderneming voorbij gegaan. In tegendeel het be-

drijf heeft zich geheel in de ontwikkeling gevoegd en is daarbij zelfs nog een stapje verder gegaan dan vele collega's in den lande.

Bij Rebel is veel mogelijk op het gebied van de uitvaart. De foto's in dit boek geven hiervan een goede

Het oude uitvaartcentrum aan de Beemsterboerstraat dat van 1974 tot 2005 in gebruik is geweest.

impressie. Een fiets met aanhanger in plaats van een lijkwagen, of een motor met plaats voor de kist op de zijspan, een speciaal aangepaste bus. Alle alternatieven voor een “traditionele” begrafenis, zijn bespreekbaar en het merendeel ook uitvoerbaar bij Rebel. Het is niet voor niets dat Rebel in 2012 de *Klantgerichtheidsprijs* heeft gewonnen.

Het logo van Rebel's Begrafenisonderneming zoals dat op de glazen deuren van het nieuwe uitvaartcentrum is aangebracht.

Een ander punt waaruit blijkt dat Rebel's Begrafenisonderneming met zijn tijd meegaat, is op het gebied van duurzaamheid. Het lijkt tegenwoordig haast een modewoord; iedereen moet zo nodig duurzaam zijn. Maar dat het in de uitvaartbranche ook daadwerkelijk kan, bewijst de *Stichting GreenLeave*.

In augustus 2007 heeft Rebel's Begrafenisonderneming het Keurmerk van de de *Stichting Keurmerk Uitvaartzorg* ontvangen.

Het Keurmerk Uitvaartzorg helpt bij het kiezen van een uitvaartonderneming die kwaliteit biedt. Ondernemers met het Keurmerk zijn gegarandeerd deskundig, betrouwbaar en transparant.

Mijndert Rebel ontvangt het Keurmerk van de heer A. Meij, voorzitter van de Stichting.

UITVAARTCENTRUM IN HUIZEN

Het nieuwe uitvaartcentrum aan de Ceintuurbaan 45, dat van 2003-2005 grondig is verbouwd tot uitvaartcentrum en in 2005 in gebruik is genomen.

Het staat op het terrein van een voormalige melkfabriek. Het pand is gebouwd in de jaren vijftig en ademt een historische sfeer, maar voldoet aan alle eisen van deze tijd. Zo beschikt het onder meer over airconditioning, een invalidentoilet en een oplaadpunt voor elektrische auto's. Het uitvaartcentrum ligt dicht bij het oude centrum van Huizen en is makkelijk be-

reikbaar. Door de brede luifel boven de centrale entree kunt u bij minder goed weer droog in- en uit de auto stappen.

Op de volgende pagina's een fotografische impressie van het uitvaartcentrum in Huizen.

Rebel's
begrafenisonderneming

UITVAARTWINKEL IN ALMERE

De veranderende houding tegenover het sterven en de uitvaart en alles daaromheen, heeft de afgelopen decennia grote invloed gehad. Toch is voor veel mensen de dood nog altijd een beetje taboe en lijkt de wereld van uitvaarten ondoorzichtig. Om daar verandering in te brengen heeft Rebel's Begrafenisonderneming in Almere aan de Spoordreef 41 een Uitvaartwinkel geopend. Dit is de eerste en enige uitvaartwinkel

van Flevoland en 't Gooi. De feestelijke opening op 21 november 2014 werd begeleid door een traditioneel Surinaams uitvaartritueel, waarin op een bijzondere wijze de dode uitgeleide wordt gedaan, met specifieke muziek, zang – *dede singi* 'dodenzang' – en dans. Veel mensen vinden het moeilijk om een uitvaartcentrum binnen te lopen. Met de uitvaartwinkel hoopt Rebel deze drempel een beetje weg te nemen. Op deze manier kunnen de klanten op een wat informelere en minder directe manier kennis maken met zaken rondom de uitvaart; gewoon een uitvaartcentrum

binnenlopen, doet namelijk niemand zomaar.

Naast informatie over de uitvaart en alles wat daarbij komt kijken – inclusief een kostenberekening op basis van de persoonlijke wensen – biedt de uitvaartwinkel allerlei producten rondom het overlijden. Zoals kaartjes om iemand sterkte toe te wensen in een moeilijke periode en boeken over de verwerking van verlies. Ook heeft de uitvaartwinkel een ruime keuze uit vele mooie herdenkingsproducten, zoals urnen en sieraden, kaarsen en allerlei ideeën en producten om een afscheid echt persoonlijk te maken. Goede moderne voorbeelden hiervan zijn een herdenkingsbox, gedenklichten, speciale sluitschroeven, een speciale kaars, een boek over hoe een toespraak voor een uitvaart te schrijven, condoleanceregisters, speciale rouwcirculaires enzovoort. Voor alle onderdelen van een uitvaart biedt de uitvaartwinkel een geschikte oplossing. Het overlijden van een geliefd persoon is altijd ingrijpend, maar het verlies van een kind is zo mogelijk nog meer belast. De uitvaartwinkel heeft dan ook een speciaal gedeelte gewijd aan kinderen.

Op deze pagina's een fotografische impressie van de uitvaartwinkel in Almere.

JUBILEUMACTIE REBEL'S BEGRAFENISONDERNEMING

Ter gelegenheid van het 200-jarig bestaan heeft Rebel's Begrafenisonderneming een goededoelenactie georganiseerd. Voor elke uitvaart die Rebel uitvoert in het jubileumjaar reserveert zij € 200,- voor een goed doel. In februari 2015 waren er 57 goede doelen aangedragen. Hieruit selecteerde Rebel er vijf waarop in maart gestemd kon worden. Op zaterdag 11 april, tijdens de open dag, is de winnaar bekend gemaakt. Stichting de Regenboogboom ontving 3308 van de uitgebrachte 8488 stemmen.

Rebel's Begrafenisonderneming feliciteert Stichting de Regenboogboom en is trots om het goede doel te steunen. In januari 2016 wordt het bedrag bekend gemaakt dat gedoneerd wordt.

Stichting de Regenboogboom helpt kinderen die te maken hebben met ziekte, trauma of handicap ontdekken dat zij op eigen kracht een gevoel van veiligheid en vrijheid kunnen scheppen – op ieder moment dat zij daar behoefte aan hebben. Ze kunnen daarmee met meer zelfvertrouwen, rust en levenslust hun moeilijke omstandigheden tegemoet treden.

De vrijwilligers van de Regenboogboom bezoeken kinderen in ziekenhuizen, instellingen, op school en thuis. Zij hebben een werkwijze ontwikkeld, waarmee ze de gedachtewereld van een kind kunnen afleiden van zijn of haar pijnlijke situatie. Zij nemen ze mee naar een wereld waar ruimte is voor de eigen fantasie en levenskracht.

DE TOEKOMST VAN HET UITVAARTWEZEN

Vanuit het tijdperk van de 'grote' en de 'kleine dood' waarin we ons nu bevinden, is het lastig om te voorspellen hoe wij in de verder gelegen toekomst tegen het uitvaartwezen zullen aankijken. In de tweehonderd jaar van het bestaan van de firma Rebel is er op dat gebied zo veel veranderd. Waarschijnlijk zal het over nogmaals tweehonderd jaar, net zo veel veranderd zijn.

Wat betreft de nabije toekomst is het misschien wat makkelijker te voorspellen. Zoals al in het vorige hoofdstuk verteld, zijn er sinds kort twee nieuwe manieren van lijkbezorging naast begraven en cremeren, namelijk cryomeren en resomeren.

Bij cryomatie of vriesdrogen wordt het stoffelijke overschot in zes stappen behandeld, met als doel het volledig te laten vergaan. In de eerste stap wordt het lichaam in tien dagen afgekoeld tot -18 graden. Daarna wordt het ondergedompeld in vloeibare stikstof van -196 graden. Hierdoor wordt het heel broos. Vervolgens wordt het lichaam blootgesteld aan trillingen en valt het uiteen in een soort poeder. Eventuele chirurgische metalen en zware metalen zoals kwik van vullingen worden magnetisch verwijderd. Het restant is 25 tot 30 kilo droog poeder. Dit poeder kan in een milieuvriendelijke kist van zetmeel worden begraven in een klein graf. Binnen zes maanden tot een jaar vergaan de overblijfselen tot compost. Ter herinnering kunnen de nabestaanden een boom op het graf planten die gevoed wordt door de compost. Het procedé is ontwikkeld door de Zweedse biologe Susanne Wiigh-Mäsak.

De andere nieuwe milieuvriendelijke techniek is resomeren. Deze is afkomstig uit Schotland. Bij deze methode duurt het hele proces zelfs maar drie uur.

Voorbeelden van moderne urnen van natuurlijke materialen: hout en ongebakken leem.

DE KIST

Mijndert Rebel heeft meegedaan aan het EO-programma “De Kist” waarin mensen geconfronteerd worden met hun sterfelijkheid. Aan de hand van vragen van presentator Herman Wegter. Voor Mijndert is de dood natuurlijk een dagelijkse realiteit. “Voor hem is de dood letterlijk zijn brood”, meldt de website van het programma. In het programma laat Mijndert aan Herman wat zien over de praktijk van de uitvaart. Samen met Herman bekijkt hij het uitvaartcentrum en maakt hij een ritje in een rouwauto naar de begraafplaats in Blaricum die hij de

mooiste en rustiekste vindt die hij kent. Daar vertelt hij dat het bij de uitvaart vooral om de nabestaanden gaat. Wat is het mooiste dat je als uitvaartbegeleider van de nabestaanden kunt horen? “Mensen zeggen soms: het is net of je een vriendschap opbouwt in vijf dagen. Als iemand dat tegen je zegt, heb je wel het idee dat je bij die persoon iets geraakt hebt,” vertelt Mijndert. Voor zichzelf hoopt hij dat er op zijn uitvaart plaats zal zijn voor humor. Deze aflevering van *De Kist* is uitgezonden op dinsdag 13 april 2010.

Onder invloed van natronloog – een oplossing van natriumhydroxide in water – worden de chemische verbindingen in het lichaam verbroken. Hierdoor blijft er uiteindelijk slechts drie procent van het oorspronkelijke gewicht over. Het vlees en de botten lossen als het ware op in de vloeistof. Wat overblijft is een hoopje minerale as van calciumfosfaat en een steriele, waterige oplossing.

Onderzoek heeft uitgewezen dat cremeren en begraven op een natuurbegraafplaats ongeveer even milieuvriendelijk is.

In Engeland wordt resomeren voorzichtig op de markt gebracht en in Zweden wordt nu de eerste plek waar cryomatie mogelijk is, ontwikkeld. Voor beide methoden bestaat er echter in Nederland nog geen mogelijkheid. Daarvoor zal eerst de *Wet op de lijkbezorging* moeten worden aangepast.

Zoals we zagen heeft cremeren er bijna honderd jaar over gedaan om helemaal geaccepteerd te raken. Het lijkt niet waarschijnlijk dat het voor deze twee methodes net zo lang gaat duren. Te meer niet, omdat ze als milieuvriendelijk te boek staan en de religieuze overwegingen die indertijd het cremeren nog in de weg stonden, zijn voor een breed publiek verdwenen.

De milieuvriendelijke kant is waar ook Mijndert Rebel de nadruk op legt. Hij wil graag zijn bedrijf als duurzaam profileren en dat uiteraard ook waar maken. Daarom heeft hij samen met vijf collega's de *Stichting GreenLeave*

opgericht in 2013. Zie ook het vorige hoofdstuk.

Mijndert Rebel: “De ontwikkeling ging niet snel genoeg naar ons idee. Ik heb bijvoorbeeld zeven jaar lang een ekokist verkocht die achteraf helemaal niet eco bleek te zijn. We kiezen duurzaamste oplossingen: inlands hout, dat aan de wind gedroogd wordt, geen metalen grepen, geen slechte lijmen en lakken.” Het gebruik van linnen in plaats van katoen is eerder al vermeld. Mijndert: “Begraven in een wade op een natuurbegraafplaats zou nog beter zijn, met nog minder afvalstoffen.”

Een lijkwade van milieuvriendelijke materialen als alternatief voor een kist.

VERANTWOORDING

Voor de totstandkoming van dit boek is naast interviews en gegevens uit het Huizer gemeentearchief te Naarden, gebruik gemaakt van de volgende geschreven bronnen:

Jager, Jef de. De website: www.jefdejager.nl/dood.php. Deze is een voorzetting van het boek: *Rituelen, Nieuwe en oude gebruiken in Nederland*. Utrecht: Het Spectrum 2001.

De Rebels van Gooiland, blad voor de naamdragers van Rebel. Meerdere nummers.

De Rebels van Gooiland. Parenteel van de nakomelingen van Rijck Thijmanszn, alias Rebel, erfgooier te Hilversum van 1548 tot 1608, Huizen 1996.

Rebel's Begrafenisonderneming 1815-2015

Hoe vier je een 200-jarig jubileum als begravenisonderneming? Dat was een vraag die al een tijd leefde. Een groot feest geven leek niet gepast. De maatschappelijke rol die het bedrijf gespeeld heeft door de jaren heen was des te duidelijker.

Daarom is er voor gekozen om iets terug te geven aan de maatschappij. Door een donatie aan een goed doel van € 200,- voor elke verzorgde uitvaart 2015, maar ook door dit boek.

Een stukje geschiedschrijving over de ontwikkeling van uitvaarten in zijn algemeenheid en in Huizen in het bijzonder. Van de beleving van de dood tot aan de verschillen in rituelen door de jaren heen.

